

VIRKUS GILLI – VIREÄ KYLÄ
2003–2006
LOPPURAPORTTI

Ristenrauna Magga
Leena Pajojärvi

SISÄLLYSLUETTELO

1. Johdanto	3
2. Kylä Elämän Keskus- hankekokonaisuus	4
2.1. Kehittämisen tukirakenne hankekokonaisuudessa	5
3. Virkus gilli – projektin taustaa ja tarve	6
3.1. Projektin tavoitteet ja kohderyhmät	8
3.2. Virkus gilli – projektin työntekijät ja hallinto	9
3.3. Projektin toteuttaja SámiSoster ry	10
4. Saamelaisten kulttuuri ja asema alkuperäiskansana	12
5. Enontekiö ja Utsjoki monikulttuurisena toimintaympäristönä	16
6. Kehittämiskylät	17
6.1. Karigasniemi ympäristöineen	18
6.2. Leppäjärvi, Palojärvi, Nartteli ja Näkkälä	19
7. Virkus gilli – projektin toteutus	20
7.1. Lähtötilanne ja alkukartoitus	21
7.2. Toimintasuunnitelman tarkennus	22
7.3. Konkreettista toimintaa	23
8. Tiedotus	28
9. Tulokset	29
10. Arviointia	33
11. Yhteenveto	38

Lähteet

Litteet

1. Johdanto

Saamelaisten kotiseutualue Suomen pohjoisosassa on kahden kansan ja kahden erilaisen kulttuurin aluetta ja sitä asuttavat Suomen ja koko Euroopan Unionin ainoa alkuperäiskansa saamelaiset ja valtaväestönä suomalaiset. Kummallakin kansalla on oma kieli ja kulttuuri. Alueeseen kuuluvat Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kunnat sekä Sodankylän kunnassa sijaitseva Lapin paliskunnan alue (SKL 4 §) ja koko alue on laajuudeltaan 35 000 km² ja siellä asuu n. 12 000 asukasta.

Saamelaisalueen väestöpohja on pieni, asutus harvaa ja etäisyydet pitkiä. Kuten muuallakin Lapissa syrjäseudut tyhjenevät työikäisestä väestöstä ja ikääntyvät ihmiset jäävät asuinsijoilleen ja tarvitsevat enenevässä määrin sosiaali- ja terveystaloudellisia palveluja. Kyliltä ovat kadonneet kyläkaupat, pankki- ja postipalvelut ja julkinen liikenne on vähentynyt ja osin loppunutkin. Kunnat sijaitsevat kaukana keskussairaala- ja erityislaitoksista ja kasvava palvelujen kysyntä kohdistuu julkisiin palveluihin, koska yksityisiä palveluja ei näissä kunnissa juurikaan ole.

Palvelutarpeen lisääntyminen asettaa haasteita löytää uusia ja edullisempia toimintatapoja mm. vanhustenhuollon järjestämiseksi kuntien niukkenevien taloudellisten resurssien vuoksi. Lasten ja nuorten osuuden pienentyminen vaikuttaa koulujen ym. lasten ja nuorten palveluiden vähentymiseen, muttei tarpeen katoamiseen. Saamelaisalueen kunnat keskittävät palvelutuotantoaan pääosin kuntakeskuksiin. Syrjäkylien nuorille ja lapsille ei ole kotikylillään järjestettyä harrastus- ja kerho toimintaa, koska nekin on kuntien säästölinjauksien myötä keskitetty kuntakeskuksiin.

Saamelaisten omakielisillä ja saamelaisten oman kulttuurin lähtökohdista toteutettavilla palveluilla ja tukitoimilla on suuri merkitys paitsi saamen kielen ja kulttuurin tukemisessa ja vahvistamisessa myös saamelaisten ihmisten hyvinvoinnille. Saamenkielisten palvelujen puuttuminen, ja saamenkielisten työntekijöiden vähyys kunnissa asettaa uusien myös toimintamallien etsimiseen omat erityispiirteensä.

Saamelaisalueen syrjäkylien ihmiset haluavat asua kodeissaan niin kauan kuin se on mahdollista, joten ainoastaan tukitoimien ja palvelujen kehittäminen kylille mahdollistaa heidän asumisensa kotonaan. Syrjäkylien lapsiperheet ja nuoret haluavat ja tarvitsevat harrastuksia ja toimintaa ja siihen heillä on oikeus kirkonkyläläisten

tapaan. Mahdollisuuksia on kuitenkin tarjolla vähän. Näistä tarpeista nousi vuonna 2001 eri järjestöjen idea käynnistää yhteistyöhanke kylien kehittämiseksi. Hankkeen suunnittelu ja rahoituksen hakeminen toteutettiin vuosina 2001- 2002.

SámiSoster ry:n¹ toteutti saamelaisalueella² Raha-automaattiyhdistyksen (RAY) rahoittamana Virkus gilli – hankkeen vuosina 2003–2006. Kehittämishankkeen toiminta-alueena oli Utsjoen kunnan Karigasniemen kylä ympäristöineen, ja Enontekiön kunnasta Leppäjärven, Palojärven, Narttelin ja Näkkälän kylät.

Projekti oli osahanke Kylä Elämän Keskus – hankekokonaisuudesta, joka toteutettiin saamelaisalueella ja Itä-Lapin seutukunnassa. Kylä Elämän Keskus-hankekokonaisuuden muut toimijat olivat Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus, SPR Lapin piiri, Lapin sosiaaliturvayhdistys, Nuorten Ystävät ry ja tutkimuksen osalta Lapin Yliopiston sosiaalityönlaitos. Kullakin taholla oli erillinen hanke, jonka rahoituksesta ja toteuttamisesta se vastasi itsenäisesti. Näistä saamelaisalueella toimi Virkus gilli- hankkeen lisäksi vain Nuorten ystävät ry:n Lapsi kylässä - hanke.

2. Kylä Elämän keskus – hankekokonaisuus

Kylä Elämän keskus- hankkeen idea syntyi Lapin yliopistossa tehdyn ”Ei tää niin syrjässä” – tutkimuksen ja sen tulosten pohjalta (Laitinen & Pohjola 2001). Tutkimuksessa oli haastateltu kyläläisiä ja päättäjiä sekä kerätty perustietoa kylistä, siellä asuvista ihmisistä ja olemassa olevista palveluista. Haastateltavat olivat tuoneet esille konkreettisia tarpeita, ideoita ja ajatuksia siitä, mitä pitäisi kehittää ja miten. Sen pohjalta lähdettiin virittelemään hanketta, joka olisi luonteeltaan toiminnallinen. Perustiimiin kuuluivat Lapin yliopiston sosiaalityön laitos, Lapin sosiaali- ja terveysturvayhdistys ry, SámiSoster ry, Nuorten Ystävät ry, Suomen Punainen Ristin Lapin piiri, Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto sekä Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus. Muita suunnitteluun osallistuneita olivat muun muassa Saamelaiskäräjät, Lapin lääninhallitus sekä Enontekiön, Utsjoen, Kemijärven, Savukosken ja Pelkosenniemen kunnat.

Hankekokonaisuuden suunnittelu- ja ideointivaihe eri kokouksineen kesti vuoden 2002. Neuvotteluita ja kokouksia järjestettiin ympäri Lappia. Kokouksissa sovittiin,

¹ valtakunnallinen saamelaisten sosiaali- ja terveysalan yhdistys

² saamelaisalueen muodostavat Utsjoen, Enontekiön ja Inarin kunnat, sekä Sodankylän kunnan pohjoisosa

että Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen Lapin yksikkö koordinoi koko hanketta ja hakee erillisen rahoituksen kahden työntekijän palkkaukseen. Samoin sovittiin, että jokainen järjestö tekee itsenäisen hankesuunnitelman ja hakee itse rahoitusta hankkeen toteuttamiseksi. Lapin yliopiston sosiaalityön laitos haki rahoitusta tutkimusta varten.

Järjestöt saivat rahoituspäätökset vuoden 2003 alkupuolella, jolloin hankkeet käynnistyivät keväällä 2003. POSKE sai koordinaatio hankkeeseen rahoituksen Lapin liitolta vasta elokuussa 2003 ja Lapin yliopisto tutkimukseen rahoituksen maa- ja metsätalousministeriöltä vasta vuonna 2004.

Kylä Elämän keskus- hankekokonaisuus muodostui aikataulullisesti varsin myöhään ja hankekokonaisuuteen suunniteltu koordinaatio jäi odotettua vähäisemmäksi.

Kylä Elämän keskus – hankekokonaisuudella oli kaikista toimijatahoista koottu ohjausryhmä, joka toimi myös eräiden osahankkeiden toiminnan ohjausryhmänä. Näihin kokouksiin osallistuivat myös kaikkien osahankkeiden työntekijät.

Eri projektien työntekijöille järjestettiin ryhmätyönohjausta v. 2004 Rovaniemellä sekä projektityöntekijät kokoontuivat säännöllisin väliajoin yhteisiin kokouksiin suunnittelemaan ja keskustelemaan yhteisistä asioista. Viimeinen yhteinen kokoontuminen oli 30.–31.3.2006.

Hankekokonaisuus järjesti Kemijärvellä 20.3.2006 päätösseminaarin, jonka aiheena oli ”Palvelurakenne uudistuu – Kylät mukana muutoksessa”. Tässä tilaisuudessa mukana oli kylätoimijoita, kuntien päättäjiä ja muita hankekokonaisuuden toimijoita lähinnä Itä-Lapin alueelta. Pääpuhujana oli kunta- ja alueministeri Hannes Manninen.

2.1. Kehittämisen tukirakenne hankekokonaisuudessa

Jo suunnitteluvaiheessa tiedettiin, että melkein puoli Suomea käsittävällä alueella yhteistyöhankkeen toteuttaminen olisi haasteellinen ja vaativa tehtävä. Tämän vuoksi hankekokonaisuuteen suunniteltiin kehittämisen tukirakenne, jonka toteutti Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry. Kehittämisen tukirakenteessa osahankkeiden työntekijät ja taustatiimit kokoontuivat neljä kertaa vuodessa, yleensä kaksipäiväisesti. Kokoontumisissa käsiteltiin hankkeiden rooleja, vastuita, tavoitteita ja konkreettista toimintaa. Tukirakenne auttoi tiedon kulussa, yhteistyössä sekä verkostoitumisessa eri hankkeiden ja toimijoiden välillä. Se myös mahdollisti

tavoitteiden konkretisoitumisen ja helpotti dokumentointia. Samalla se vahvisti eri osapuolten tietoa paikallisuudesta, ja sen vahvasta identiteetistä sekä merkityksestä.

Päivien aikana tarkennettiin projektien ja hankkeiden tavoitteita, pohdittiin kokonaishankkeen roolia osahakkeissa, sekä mietittiin yhteisiä tavoitteita. Jokaisten kehittämispäivien yhteydessä oli tilannekatsaukset osahankkeiden edistymisestä, näin saatiin heti palautetta toisilta työntekijöiltä ja taustatiimeiltä. Kaikkiin osaprojekteihin oli perustettu kehittämistiimit, joihin kuului taustaorganisaation edustajien lisäksi kohdekylien asukkaita ja muita toimijoita. Tiimityöskentely ja välitehtävät olivat merkittävä osa kehittämisen tukirakenteen antia. Kehittämispäivillä voitiin peilata omia projekteja toisiin projekteihin ja näin pystyttiin huomaamaan niin onnistumiset kuin virheet.

Hetassa toukokuussa 2005 pidetyillä päivillä päätettiin tuottaa hankekokonaisuuden yhteinen julkaisu, artikkelikokoelma. Tähän julkaisuun jokaisella osaprojektilla oli mahdollisuus tuottaa oma artikkeli. Kaikki muut paitsi Nuorten Ystävät ry:n Lapsi kylässä – projekti kirjoittivat artikkelin tähän julkaisuun, ja valmis kirja saatiin ulospainosta sopivasti loppuseminaariin mennessä, helmikuun 2006 puolivälissä.

Kehittämisen tukirakennepäivillä kirjattiin mm. välitavoitteita ja lopputavoitteita, sekä tiimien työsuunnitelmia. Arviointi ja raportointi olivat tärkeitä asioita, ja niitä käsiteltiin useaan otteeseen. Projektien tuloksia käytiin läpi sekä tuloksien siirtämistä käytäntöön pohdittiin. Yleisesti ottaen kehittämisen tukirakennepäivistä kehittyi foorumi, missä voitiin tarkastella seurasivatko eri osahankkeet omaa punaista lankaansa tavoitteiden toteutumiseksi.

Kylä Elämän keskus – hankkeen projektikoordinaattori työsti kehittämisen tukirakenteen käytännön järjestelyt STKL:n kanssa, ja oli yhteyshenkilö eri projektien välillä.

3. Virkus gilli – projektin taustaa ja tarve

Kylä Elämän keskus- hankkeen suunnitteluun SámiSoster ry lähti mukaan, koska sekä yhdistyksen toiminnassa että saamelaisalueen kunnissa oli noussut esille erityisesti syrjäkylillä asuvien ihmisten palvelujen kehittämistarvetta. Hankkeen käynnistymisen taustalla oli myös SámiSoster ry:n toimijoiden uteliaisuus ja mielenkiinto, miten tällainen laajalla alueella toimiva hankekokonaisuus toimisi ja miten yleensä saadaan muodostettua mitään yhtenäistä toimintafoorumia.

Hankkeessa odotettiin tulokseksi elävää kylää ja sen vuoksi jo suunnitteluvaiheessa SámiSoster ry:n hankkeen nimeksi muodostui Virkus gilli - Vireä kylä.

Virkus gilli - projektin hankesuunnitelmassa (29.5.2002) perusteluina projektin toteuttamiselle olivat muun muassa saamelaisalueen väestörakenteen kehitys, saamelaisten kotiseutualueelle tunnusomainen hidas taloudellinen kasvu, muuttotappiot ja korkea työttömyys, jotka luovat alueen kunnille lähes mahdottoman tehtävän tuottaa ihmisten tarpeisiin laadukkaita palveluja. Yksityisten palveluntuottajien puuttuminen alueilta, sekä kuntakeskusten kaukainen etäisyys keskussairaaloista ja erityislaitoksista asettavat haasteita kuntien palvelurakenteille.

Saamelaisalueen kunnilla on toteutettavanaan lähes mahdoton tehtävä, niukkenevilla resursseilla on tuotettava ihmisten tarpeisiin laadukkaita palveluja. Paikoilleen jäävä vanhusväestö tarvitsee runsaasti sosiaali- ja terveystaloudellisia palveluja, mutta palvelujen kehittäminen ja työpaikkojen vähäisyys tyhjentävät syrjäkyliä työikäisestä väestöstä. Kunnat sijaitsevat kaukana keskussairaaloista ja erityislaitoksista, ja kasvava palvelujen kysyntä kohdistuu julkisiin palveluihin, koska yksityisiä palveluja ei näissä pienissä ja syrjäisissä kunnissa ole. Lasten ja nuorten osuuden pieneneminen vaikuttaa koulujen ym. lasten ja nuorten palveluiden vähentymiseen, mutta ei niiden tarpeen katoamiseen. Kuntien on kyettävä yhä pienemmille ikäluokille takaamaan monipuoliset palvelut, neuvola, päiväkotit, esikoulu, peruskoulu sekä nuorille harrastus- ja vapaa-ajanviettomahdollisuuksia. Koulujen lisäksi kyliltä ovat kadonneet myös kyläkaupat sekä pankki- ja postipalvelut. Julkinen liikenne on vähentynyt ja osin jo loppunutkin.

Syrjäseutujen asuttuna säilyminen perustuu moneen eri tekijään: työmahdollisuuksiin, hyvinvointi-palvelujen saatavuuteen sekä yksittäisten ihmisten, kylien ja kuntien keskinäiseen yhteistoimintaan ja ihmisten omatoimisuuteen. Saamelaisalueella syrjäkylien asuttuna pitämisessä on merkitystä paitsi erilaisten palvelujen saatavuudella, ihmisten omatoimisuudella ja yhteistoiminnalla myös kylissä asuvien ihmisten elinkeinorakenteella. Alkutuotantolinkeinit, poronhoito ja kalastus, sekä niihin liittyvät liitännäiselinkeinit kuten esim. tuotteiden jatkojalostus, käsityöt, keräilytuotteet, luontomatkailu, erilainen palvelutuotanto mahdollistavat työllistymisen ja toimeentulon joko kokoaikaisesti tai osaksi vuotta ja vaikuttavat ihmisten asumiseen kylissä. Yleinen sanonta kuuluukin, että kylästä sammuu viimeisenä poromiesten savu.

Kyliä elinvoimaisuuden kulmakiviä ovat kylän asukkaat ja heidän elinympäristönsä sekä sosiaalinen pääoma yhteisön ominaisuutena. Sosiaalinen pääoma eli yhteisöllisyys tarkoittaa kansalaistoimintaa. Se syntyy yhteishengestä ja näkyy keskinäisenä vuorovaikutuksena, kirjoittamattomina sääntöinä ja luottamuksena, jotka edistävät yhteistä hyvää. (dosentti, LKT Markku T. Hyyppä, Kela). Yhteisöllisyys on saamelaisessa kulttuurissa ollut aina sekä ihmisten hyvinvoinnin että toimeentulemisen kannalta välttämätön ja itsestään selvä asia. Saamelainen perhekäsitys oli ja on edelleenkin laajempi kuin nykypäivän ydinperhe, johon kuuluvat vanhemmat ja lapset. Suku ja *siidaguoimmit*, kyläyhteisö, kuuluivat läheisesti perheyhteisöön ja ottivat vastuuta yhdessä perheen selviytymisestä.

Nykyinen sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmä sivuuttaa saamelaiseen kulttuuriin kuuluvan perinteisen yhteisöllisyyden. Monen sukupolven kattavasta perhe-, suku- ja lähiympäristön jäsenistä kootuista suurperheistä muodostuneen tukiverkoston sijaan julkisyhteisö tarjoaa palveluja, jotka on suunnattu erikseen eri ikäryhmille (vanhukset, lapset, nuoret, aikuiset), eri tavoin vammaisille tai erilaisille sairaille, päihdeongelmallisille, työttömille jne., kullekin ryhmälle on tarjolla omat erityispalvelut. Palvelujärjestelmässä asiakasta palvellaan yksilönä, erillisenä asuinympäristöstä ja ”oireiden mukaisesti”.

Saamelaisilla on yleensä korkea kynnyks hakea apua sosiaalisissa, taloudellisissa tai psyykkisissä vaikeuksissa ja palvelujen hakemista pitkitetään tarpeettomasti. Olisi tarpeen tarkastella uudenlaisia palvelujen järjestämistapoja sekä palveluja. Palveluja olisi kehitettävä siten, että toiminnassa voitaisiin huomioida saamelaiseen kulttuuriin kuuluvia vahvuuksia ja saamelaisten yhteisöllisyyttä ja tukea niitä. Palvelujärjestelmän pirstaleisuus olisi ylitettävä ja autettava ihmistä kokonaisuutena ja osana elinympäristöään. Toisin sanoen ihmistä olisi autettava ja tuettava kokonaisvaltaisesti siihen yhteisöön ja niillä ehdoilla, missä hän asuu ja elää.

Virkus gilli - projektin käynnistämiseen vaikuttivat osaltaan myös hankkeen kehittämiskuntien viranhaltijoiden yhteydenotot ja kehittämisideoiden esittäminen yhdistyksen toimijoille. Vanhusväestön määrän kasvaessa on kuntien perustehtävien hoitaminen harvaanasutuilla seuduilla ylivoimaisen vaikeaa nykyisillä toimintamalleilla. Sen vuoksi uusien ja kokonaan uudentyyppisten mallien kehittäminen olisi välttämätöntä, mikäli saamelaisalueen kuntien syrjäkylien asukkaiden sosiaaliset oikeudet ja yhdenvertaisuus haluttaisiin toteuttaa. Eri suunnilla heräsi ajatuksia kylien omista voimavaroista ja niiden hyödyntämisestä.

3.1. Projektin tavoitteet ja kohderyhmät

Virkus gilli – projektille asetetut tavoitteet olivat:

- ❖ kehittää eri tahojen kanssa yhteistyössä hyvinvointipalvelujen toteuttamismalleja, joilla voidaan lisätä syrjäkylillä asuvien ihmisten hyvinvointia ja osallisuutta oman elämän hallintaan sekä tukea heidän selviytymistään omassa elinympäristössään.

- ❖ kehitetään myös yhteistyötä ja toimintaverkostoja raja-alueilla sekä Norjaan että Ruotsiin. Saamenkieli on yhteinen pohjois-kalotilla yli valtakuntien rajojen ja esim. Norjassa on kehitetty saamenkielisiä sosiaali- ja terveystalveluja huomattavasti enemmän ja laajemmin kuin Suomessa. Tätä taustaa vasten ja myös pohjoisen pitkät matkat huomioon ottaen olisi yhteistalvelujen kehittäminen yli valtakunnan rajojen mielekäästä.

- ❖ hyödyntää saamelaiseen kulttuuriin kuuluvaa perinteistä yhteisöllisyyttä ja kehittää toimintoja, palveluverkostoja ja -ketjuja, jotka soveltuvat saamelaisalueen olosuhteisiin. Hankkeessa pyritään ylittämään sosiaalihuollon palvelujärjestelmän pirstaleisuus ja kehittämään palveluja eri sukupolville ja ihmisten erilaisiin tarpeisiin sukupolvien ja kyläyhteisön luonnollista kanssakäymistä hyödyntäen.

Projektissa tehdyn alkukartoituksen jälkeen tavoitteita tarkennettiin ja konkretisoitiin sekä laadittiin toteuttamissuunnitelma, jossa rajattiin toimintoja, asetettiin osatavoitteita ja tarkennettiin toimintatapoja.

Yhdeksi päätavoitteeksi asetettiin *uusien toimintamallien löytäminen* sivukylien asukkaiden pärjäämiseksi omilla kylillään. Kuntien tarjoamat palvelut sivukylille olivat vähäisten resurssien vuoksi rajallisia. Oli välttämätöntä kehittää saamelaisalueelle uudenlaisia palveluja ja palvelujen järjestämistapoja. Toimintaa olisi myös kehitettävä siten, että toiminnoissa voitaisiin huomioida saamelaiseen kulttuurin kuuluvia vahvuuksia ja yhteisöllisyyttä sekä tukea niitä.

Toinen tavoite oli *raja-alue yhteistyön kehittäminen* kohdekunnissa. Sekä Karigasniemen että Enontekiön kohdekyliden välittömässä läheisyydessä on Norja. Karigasniemeltä Norjaan on vain Tenojoen ylitys. Enontekiön kohdekyliden etäisyys Norjan rajalle on n. 10 kilometriä. Myös Norjan puolella rajan läheisyydessä kylät ovat pieniä ja alue harvaanasuttua. Raja-alueyhteistyön kehittäminen oli luonnollinen

valinta tavoitteeksi, koska saamelaisilla on alueella yhteinen saamenkieli ja ihmisten välillä on perinteisestikin luonnollista kanssakäymistä.

Kolmantena tavoitteena oli *hyödyntää saamelaisasuinyhteisöjen yhteisöllisyyttä, ja kehittää palveluja elinkaariajattelun pohjalta*. Palvelujen tarjoaminen yhdessä kaikille ikäryhmille on tärkeää mm. saamen kielen ja kulttuurin siirtymisenä sukupolvilta toiselle. Tavoitteena on hyödyntää tässä kehittämistyössä saamelaisen kulttuurin perinteitä mm. saamelaisten tapaa luoda ja ylläpitää sosiaalista verkostoa.

Hankkeen kohderyhmiä olivat toiminta-alueen syrjäkylillä asuvat ihmiset, kunnassa ja kylillä toimivat järjestöt ja yhteisöt sekä kuntien palvelujärjestelmät. Toiminnan lähtökohtana on yhteisöllisyyden vahvistaminen, ihmisten osallisuuden lisääminen ja heidän elämänsä tukeminen omassa elinympäristössään.

3.2. Virkus gilli -projektin työntekijät ja hallinto

SámiSoster ry sai Raha-automaattiyhdistyksen rahoituspäätöksen Virkus gilli – projektille helmikuussa 2003. Yhdistyksen hallitus nimesi tuolloin hankkeen vastuuhenkilöksi projektipäällikkö Ristenrauna Maggan. Varsinaista ohjausryhmää projektille ei nimetty, koska hallitus toimi taloudellisena vastuutahona ja sisällöllisen toiminnan tueksi kutsuttiin kehittämistiimi kuntien ja kyläläisten edustajista. Enontekiön ja Utsjoen kunnat olivat tehneet päätökset lähteä projektiin mukaan. Utsjoella kunta antoi projektisihteerin käyttöön työhuoneen Karigasniemen terveystalolta. Enontekiön kunnan osuutena hankkeessa oli työhuone, lankapuhelimen käyttö, toimistotarvikkeet sekä postituskulut. Sen lisäksi Enontekiö myönsi kuntalisän 260 €/kk työntekijän palkkauskuluihin, koska yhdistys palkkasi työllistämistuella työttömän työnhakijan.

Projektin aloitusvaiheeseen palkattiin vain yksi työntekijä. Kesäkuussa 2003 aloitti projektisihteerinä Sari Guttorm Karigasniemeltä ja hänen sijoituspaikkansa oli Karigasniemi.

Alkukartoitusten jälkeen tehdyn tarkennetun toteuttamissuunnitelman sekä toiminta-alueen laajuuden vuoksi huhtikuussa 2004 palkattiin toinen työntekijä Enontekiölle. Projektityöntekijäksi valittiin Leena Palojärvi Palojärveltä ja hänen toimipaikkanaan oli Hetta. Toisen työntekijän saaminen olikin ensiarvoisen tärkeää projektin toteutumisen kannalta.

Monivuotisessa projektissa työntekijöiden vaihtuvuutta ei voida välttää. Lisäksi on huomioitava, että saamenkielisille koulutetuille sosiaalialan ihmisille on kysyntää eri työpaikoissa. Sari Guttorm valittiin POSKEN saamelaisyksikön suunnittelijaksi Saamelaiskäräjille elokuussa 2004. Muutaman kuukauden ajan projektissa työskenteli vain Enontekiön projektisihteeri. Lokakuussa 2004 Karigasniemen uudeksi työntekijäksi tuli Sverre Porsanger, mutta hänkin siirtyi muihin tehtäviin vuoden 2005 alussa. Tammikuussa 2005 Karigasniemellä oltiin taas tilanteessa, että työntekijä puuttui. Helmikuussa saatiin Karigasniemelle uudeksi työntekijäksi kyläyhdistyksen sihteeri Marika Alamattila, jonka työsuhde päättyi kesäkuun 2005 lopussa hänen lähdettyä opiskelemaan.

Kaikki nämä työntekijät olivat kehittämiskyliä asukkaita, joten yhteys kylään oli olemassa myös sitä kautta.

Heinäkuussa 2005 aloitettiin tehokas työntekijän etsintä Utsjoella, mutta useista yrityksistä huolimatta Virkus gilli – projektiin ei löytynyt työntekijää. Syksyllä 2005 SámiSosterin hallitus päätti hoitaa Karigasniemen osuuden Inarin toimiston henkilökunnan voimin projektin loppuun saakka.

Virkus gilli - projektin sisällöllisen kehittämisen tueksi asetettiin kehittämistiimi, joka koostui Enontekiön kunnan, kehittämiskyliä ja taustaorganisaation edustajista. Tiimin jäseniksi kutsuttiin Kyllikki Rantatalo Leppäjärveltä, Ristenrauna Magga SámiSoster ry:stä, sekä projektityöntekijät ja Satu-Marja Eira-Keskitalo vanhainkodin vastaavana hoitajana, ja hän oli myös Kylä Elämän keskus-hankkeen ohjausryhmän jäsen. Utsjokelaiset eivät osallistuneet tiimityöskentelyyn kunnan vähäisten resurssien vuoksi. Käytännössä osoittautui, että aktiivisesti varsinaiseen tiimityöskentelyyn osallistuivat vain projektityöntekijät ja järjestön edustaja. Tämä johti siihen, että kyläläisten kanssa oli keskustelua käytävä muilla foorumeilla.

Kehittämispäivien väliaikoina tiimi kokoontui tekemään välitehtäviä, arvioimaan toimintaa ja tarkentamaan suunnitelmia. Pitkien etäisyyksien vuoksi käytiin paljon keskusteluja puhelimitse ja sähköpostin välityksellä.

3.3. Virkus gilli – projektin toteuttaja SámiSoster ry

SámiSoster ry on saamelaisten sosiaali- ja terveysalan valtakunnallinen yhdistys, joka on perustettu vuonna 1997 ja on ainoa saamelainen sosiaali- ja terveysalan kansalaisjärjestö Suomessa. Yhdistyksen sääntöjen mukaisena tarkoituksena on

valvoa, ylläpitää ja edistää saamelaisten asemaa ja oikeuksia alkuperäiskansana sosiaali- ja terveysalalla kansallisissa ja kansainvälisissä yhteyksissä.

Tarkoituksensa toteuttamiseksi yhdistys seuraa saamelaisten yhteiskunnalliseen asemaan vaikuttavan lainsäädännön, hallinnon ja rahoituksen toteutumista valtionsisäisen oikeuden ja kansainvälisten sopimusten mukaisesti, tekee em. asioissa aloitteita ja antaa lausuntoja, järjestää omakustannushintaan saamenkielisiä sosiaali- ja terveysalan palveluja sekä harjoittaa saamelaisväestön sosiaali- ja terveysalaan kuuluvaa kehittämis-, kokeilu-, koulutus-, kuntoutus-, tiedotus-, julkaisu- ja tutkimustoimintaa. (Säännöt 2 §) Yhdistyksen kielet ovat saame ja suomi ja kotipaikka Inari. Yhdistyksen toiminta-alueena on erityisesti saamelaisalue mutta myös koko Suomi.

SámiSoster ry on saamelainen toimija suomalaisessa yhteiskunnassa. Yhdistyksellä on vastuullinen ja haastava tehtävä, koska toimintaympäristö on kokonaan valtaväestön kulttuurin ja kielen pohjalta rakennettu. Toimintakenttä on laaja niin maantieteellisesti kuin myös kohderyhmiensä puolesta ja vaatii laajaa saamelaisalueen olosuhteiden, saamelaiskulttuurin ja saamen kielten tuntemusta.

SámiSoster ry:n on monialajärjestö, jonka tehtävinä ovat kansalaisjärjestötoiminta ja laajasti kehittämistoimintaa. Yhdistys mm. toimii saamelaisten äänitorvena ja edunvalvojana, asiantuntijana, tiedon lisääjänä tai asenteisiin vaikuttajana. Yhdistyksen toimintaan kuuluvat hyvinvointiin ja syrjäytymisen ehkäisemiseen liittyvien kysymysten esille nostaminen ja auttamistoiminnan kehittäminen.

Yhdistyksen toiminnan lähtökohtana on saamelaisen yhteisön elinvoimaisuuden vahvistaminen saamelaisten arvojen, perinteisen tietämyksen, elämäntavan, kulttuurin ja saamen kielen perustalta.

Yhdistys on asettanut tavoitteeksi edistää saamelaisväestön hyvinvointia ja kielellisten ja kulttuuristen oikeuksien toteuttamista siten, että Suomessa saamelaisten sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut ja auttamistoiminta tarjotaan saamelaisten omalla äidinkielellä, suunnitellaan saamelaisten omista lähtökohdista saamelainen kulttuuritausta, perinteiset arvot, elämänmuoto ja ajattelutavat huomioon ottaen sekä järjestetään saamelaisten kulttuuri-itsehallinnon perustalta. Yhdistys toteuttaa tavoitteitaan mm. eri kehittämishankkeissa.

Saamelaisten yhdenvertaisuuden edistämässä ja osallisuuden lisäämisessä SámiSoster ry:n toiminnalla on myönteisiä vaikutuksia. Mm. omakielinen tiedon, ohjauksen ja tuen saanti edistävät saamelaisten yhdenvertaisuutta ja osallisuutta itseään koskevien asioiden hoitamisessa ja päättämisessä. Asenteet saamelaisten omakielisten ja omaan kulttuuriin pohjautuvien palvelujen tukitoimien kehittämiseen ovat kehittyneet vuosien myötä myönteiseen suuntaan mm. useiden vuosien ajan jatkuneiden kehittämistoimien ja tiedottamisen ansiosta.

Yhdistys on kahdeksan toimintavuotensa aikana toteuttanut useita kehittämishankkeita. Vuodesta 1999 alkaen on koko saamelaisalueella toiminut saamelaisten vanhusten, vammaisten ja muiden ryhmien asiamiestoiminta, jossa opastetaan sosiaali- ja terveystalouden sekä sosiaaliturvaetuksien hakemiseen liittyvissä kysymyksissä. Yhdistys toteutti Enontekiöllä vuosina 2000–2002 saamelaisen vanhustyön kehittämishankkeen Veahkki, joka jatkuu kunnan omana toimintana edelleenkin kunnan Saamelaiskäräjiltä saamalla valtionavustuksella. Utsjoella yhdistys on toteuttanut lapsiperheiden tukeminen – Bearaš – hankkeen 2001- 2004 ja toiminta on jatkunut Utsjoen kunnan toimintana siten, että kunta ostaa Alvari-toimintaa Lapin ensi- ja turvakoti ry:ltä. Vuonna 2004 on aloitettu saamelaisalueen nuorten aloitteesta ja yhdessä heidän kanssaan alueellisen yhteistyön kehittäminen saamelaisen identiteetin vahvistamiseksi ja nuorten hyvinvoinnin lisäämiseksi sekä pyritty vaikuttamaan nuorten koulutukseen hakeutumiseen.

Lapin keskussairaalaossa on v. 2004 aloitettu saamelaisille potilaille saamen kielen ja kulttuurin tukitoimintaa. Projektisihteerin työhön on kuulunut mm. edistää saamelaisten erikoissairaanhoidossa olevien potilaiden hyvinvointia ja osallisuutta itseään koskevassa päätöksenteossa ja oman hyvinvointinsa edistämässä. Vuonna 2005 on käynnistynyt Sámás terapiijas – projekti, jossa kehitellään ja valmistetaan saamenkielistä puheterapiamateriaalia puheterapeuttien ja heidän yhteistyökumppaneidensa käyttöön ja näin ollen parantaa osittain saamenkielisten puheterapiapalveluiden saatavuutta. Microsoftin ja Saamelaisalueen koulutuskeskuksen (SAKK) kanssa toteutettu yhteistyöhanke, jossa tavoitteena on saamelaisten ja saamenkielisen kulttuurin aseman edistäminen modernin teknologia avulla sekä tietoyhteiskunnan hyötyjen ja mahdollisuuksien lisääminen iäkkäämmän saamelaisväestön keskuudessa. Vuonna 2005 yhdistys toteutti Maa- ja metsätalousministeriön rahoittamana kolttasaamelaisten vanhusten palvelutalohankkeen esisuunnitelman, jossa selvitettiin Sevettijärvelle sijoittuvan

palvelukeskuksen toteuttamis- ja toimintakeinot sekä etsittiin toteuttajatahoja ja räätälöitiin mallia sisällölliselle toiminnalle.

4. Saamelaisten kulttuuri ja asema alkuperäiskansana

Saamelaiset ovat yksi kansa, joka asuu neljän valtion (Suomen, Ruotsin, Norjan ja Venäjän) alueella. Suomessa on lähes 7 500 saamelaista, joista n. 4000 asuu maamme pohjoisimmassa osassa saamelaisten kotiseutualueella. Saamelaiset ovat Suomen ja Euroopan Unionin ainoa alkuperäiskansa ja he ovat saamelaisten kotiseutualueella noin kolmasosan *vähemmistönä* alueensa väestöstä. Saamelaisten osuus Enontekiön väestöstä on 19,15 % (kunnan asukasluku 2073) , Inarissa 29.82 % (kunnan asukasluku 7217) ja Sodankylässä, Lapin paliskunnan alue 38.30 % (asukasluku Vuotson alueella 342) ja koko kunnan alueesta 4,59 % (kunnan asukasluku 9 489). Utsjoella saamelaiset ovat 58,56 % enemmistönä kunnan asukasluvusta (1402) (Lähde: Saamelaiskäräjät 2002).

Saamen kieli on kansan muisti, joka säilyttää ja kuljettaa kulttuuriperintöä sisältäen saamen kansan arvot, kokemukset ja tietämyksen. Suomessa puhutaan kolmea saamen kieltä. Pohjoissaamea puhuu enemmistö saamelaista; Inarin-saamea ja koltansaamea puhutaan pääasiassa Inarin kunnan alueella. Saamelaisilla on Suomen perustuslain mukaisesti alkuperäiskansana oikeus oman kielen ja kulttuurin ylläpitämiseen ja kehittämiseen (PL 17.3 §).

Saamelaisen kulttuurin ja identiteetin kulmakiviä ovat perinteiset elinkeinot poronhoito, kalastus ja metsästys. Ne ovat ihmisten elämisen perusta ja elämäntapa. Näiden lisäksi Tenojokilaaksossa ovat merkittäviä kulttuurin kantajia perinteiset lohestustavat. Työllisyyden ja liikevaihdon perusteella arvioituna poronhoito on ylivoimaisesti merkittävin luontaiselinkeino saamelaisten kotiseutualueella. Poronhoito on erityisen merkittävä saamelaisalueen syrjäkylien asutusrakenteen säilyttäjänä, työllisyyden takaajana ja tulon tuojana alueella, jolla muut työllistymismahdollisuudet ovat vähäisiä.

Saamelaisten perinteinen tietämys ja perinteiset taidot ovat siirtyneet ja siirtyvät edelleen sukupolvelta toiselle arkipäivän töissä, luonnon tuntemuksessa ja käytössä, tavoissa, kirjoittamattomissa säännöissä, lasten kasvatuksessa, vaatetuksessa ja ruokakulttuurissa. Saamelaisen kulttuurin traditiot ja juuret ovat osa vahvaa yhteisöllisyyttä.

Kulttuurin ulkoisista symboleista näkyvimpiä ovat saamelaisten perinteiset käsityöt ja käsityönä valmistetut puvut, asusteet ja vaatteet. Saamelainen käsityöperinne on hyvin rikas ja monipuolinen. Ruoka ja ruokailutavat ovat luonnollisesti muotoutuneet elinkeinojen ja elämäntavan mukaan. Saamelainen kertomaperinne on rikasta ja se on säilynyt sukupolvelta toiselle, samoin kuin joiut, laulut ja leudit (kolttasaamelaisten joiut). Eri alueiden saamenpuvut toimivat saamelaisten identiteetin tunnusmerkkeinä. Kaikkia saamelaisia puolestaan yhdistää saamen lippu ja kansallislaulu "*Sámi soga lávlla*".

Saamenkieli elää aktiivisessa käytössä arkipäivän töissä ja sosiaalisissa suhteissa. Saamenkieli on kansan muisti, joka säilyttää ja kuljettaa kulttuuriperintöä ja se sisältää saamen kansan arvot, kokemukset ja tietämyksen. Saamelaiskulttuurissa, perinteissä elinkeinoissa, käsitöissä ja elämäntavassa on elementtejä, jotka ovat säilyneet esi-isiltä tähän päivään saakka kuten esimerkiksi kieli, paikannimet, poronhoitotavat, pyyntitavat, luonnon tuntemus tai käytettävät välineet perinteisissä elinkeinoissa ja käsitöissä. Vaikka saamelaiselinkeinoihin ja käsitöihin on tullut uusia työtapoja ja -menetelmiä, niin perustana näille on edellisiltä sukupolvilta peritty tieto ja taito. Perinteinen tieto säilyy ainoastaan aktiivisessa käytössä. Perinteisen tietämyksen ja osaamisen luonnollinen siirtyminen sukupolvelta toiselle on saamelaisessa yhteisössä viimeisen parinkymmenen vuoden aikana vähentynyt ja vaikeutunut hyvin hälyttävällä tavalla, paikoitellen se on jopa lakannut kokonaan. Tähän vaikuttavat monet syyt mm. suomalainen koulujärjestelmä, koulutiedon arvostaminen perinteisen tiedon edelle, nuorten poismuutto saamelaisalueelta, jolloin suullisen tiedon luontevat siirtymismahdollisuudet katoavat.

Suomen perustuslaki turvaa saamelaisille alkuperäiskansana oikeuden ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan (PL 17.3 §) sekä saamelaisten kotiseutualueella kieltään ja kulttuuriaan koskevan itsehallinnon siten kuin laissa säädetään (PL 121.4 §).

Perustuslain kulttuuri-käsite sisältää myös saamelaisten kulttuurin aineellisena perustana olevat perinteiset elinkeinot kuten poronhoidon, kalastuksen ja metsästyksen harjoittamisen. Säännösten tarkoituksena on turvata pysyvästi saamelaisten asema alkuperäiskansana lainsäädännön, hallinnon ja taloudellisten toimenpiteiden avulla.

Julkisen vallan velvollisuutena on perustuslain 22 §:n mukaan turvata perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Perusoikeusuudistuksen esitöissä tähdenettiin, että perusoikeussäännökset velvoittavat julkista valtaa sen kaikissa toiminnoissa; lainsäädännössä, lainkäytössä ja hallinnossa.

Suomi on valtiosääntöoikeudellisella tasolla tunnustanut saamelaisten erillisen aseman alkuperäiskansana, mutta kohtelee käytännössä saamelaisia lähinnä alueellisena kielivähemmistönä. Huolimatta yhtäläisyyksistä vähemmistöjen kanssa alkuperäiskansat eroavat kansainvälisten sopimusten mukaan vähemmistöistä.

Alkuperäiskansan ja vähemmistön eroja. Alkuperäiskansalla on historiallinen, nykyaikaan jatkunut erityinen suhde tietyn alueen maahan ja luonnonvaroihin omaleimaisen kulttuurimuotonsa ja elämäntapansa perustalta.

Alkuperäiskansa on myös säilyttänyt omia perinteisiä instituutioitaan. Tällaisia on mm. kolttasaamelaisten kyläkokous. Alkuperäiskansaoikeudet ovat suuressa määrin yhteisöllisiä oikeuksia kun taas vähemmistöoikeudet on tavallisesti muotoiltu yksilön oikeuksiksi. Alkuperäiskansalle erityisesti kuuluva oikeus on itsemääräämisoikeus³. Saamelaiset ovat Suomessa ainoa Kansainvälisen työjärjestön ILO:n alkuperäiskansoja koskevan yleissopimuksen n:o 169 tarkoittama alkuperäiskansa. Sopimus pyrkii estämään pienten kansojen ja kielten kuolemisen tarvittaessa valtiovallan erityistoimenpitein, jotka turvaavat kansan kielen ja kulttuurin sekä sosiaalisen ja taloudellisen aseman. Yleissopimus hylkää alkuperäiskansan sulauttamisen ja holhoamisen ja perustuu valtion ja alkuperäiskansan välisessä suhteessa tasa-arvoon ja molemminpuoliseen kunnioitukseen. Yleissopimus myöntää alkuperäiskansalle laajan itsemääräämisoikeuden alueidensa, sekä taloudellisen, sosiaalisten ja kulttuuristen asioiden kehittämisessä valtion ja kansan välisten neuvottelujen perustalta.

Suomi ei ole vielä ratifioinut ILO:n alkuperäiskansoja koskevaa yleissopimusta, koska saamelaisten maahan kohdistuvia oikeuksia ei ole turvattu laissa. Eduskunta on edellyttänyt yleissopimuksen ratifiointiedellytysten selvittämistä (EV 14.2.1995 HE 248/1994 vp).

³ (John. B. Henriksen: Har kravet om samisk rett til selvbestemmelse stötte I folkretten, kirjassa Samisk selvbestemmelse, red. Nils Oskal. Diedut nr 2/2002. Sami instituhtta s. 30-74.)

Suomi on jo ratifioinut useita kansainvälisiä sopimuksia, jotka velvoittavat Suomea turvaamaan saamelaisen alkuperäiskansan kieltä ja kulttuuria mm. KP- sopimus (SopS 7-8/1976) lapsen oikeuksien sopimus (SopS 59–60/1991), TSS- sopimus (SopS 6/1976), YK:n rotusyrjintäsopimus (SopS 37/1970) ja Euroopan Neuvoston vähemmistöpuitesopimus (SopS 1-2/1998).

Saamelaisten hallinnollisia oloja koskeva kulttuuri-itsehallintosäännös tuli voimaan vuoden 1996 alusta. Kulttuuri-itsehallintoa suunnittelee ja toteuttaa Saamelaiskäräjät, joka on aloittanut toimintansa vuoden 1996 alusta. Saamelaiskäräjät on Suomen saamelaisten korkein poliittis-hallinnollinen elin, joka toimii oikeusministeriön hallinnonalalla. Se ei ole osa Suomen valtionhallintoa eikä se ole kansalaisjärjestö. Saamelaiskäräjälain (974/95) mukaan Saamelaiskäräjät edustaa saamelaisia sekä kansallisissa että kansainvälisissä yhteyksissä.

Saamelaiskäräjien tehtävänä on hoitaa saamelaisten omaa kieltä ja kulttuuria sekä heidän asemaansa alkuperäiskansana koskevia asioita. Tehtäviinsä kuuluvissa asioissa käräjät voi tehdä viranomaisille aloitteita ja esityksiä sekä antaa lausuntoja. Eduskunnan työjärjestyksen mukaan saamelaisia on kuultava heitä erityisesti koskevassa asiassa eduskunnan erityisvaliokunnissa.

Viranomaisilla on lisäksi saamelaiskäräjälain 9 §:n mukaan neuvotteluvälvoite saamelaiskäräjien kanssa kaikista laajakantoisista ja merkittävistä toimenpiteistä, jotka voivat välittömästi ja erityisellä tavalla vaikuttaa saamelaisten asemaan alkuperäiskansana ja jotka koskevat saamelaisten kotiseutualueella muun ohella sosiaali- ja terveystalvelujen kehittämistä.

Vuoden 2004 alusta voimaan tullut saamen kielen kielilaki on merkittävä parannus saamen kielen asemaan Suomessa. Se mm. velvoittaa viranomaisia huolehtimaan, että saamelaiset voivat saada saamenkielisiä palveluja.

Saamen kielilain säännöksiä on noudatettava sovellettaessa potilaan asemasta ja oikeuksista (782/92) annettua lakia ja sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annettua lakia (812/2000).

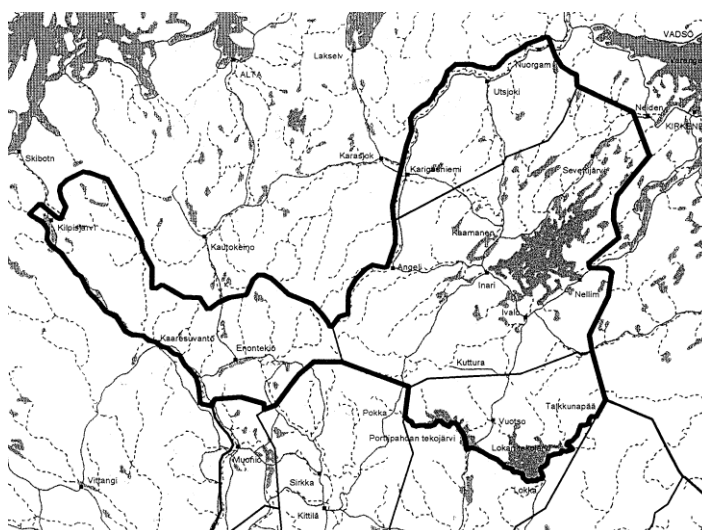
Euroopan neuvoston ministerikomitea antoi 20.10.2004 suositukset alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskevan eurooppalaisen peruskirjan täytäntöönpanosta Suomen

toisessa määräaikaisraportissa antamiin tietoihin ja asiantuntijakomitean tekemänsä Suomen vierailun aikana saamiin huomioihin perustuen.

Suomen osalta ministerikomitea suosittaa, että Suomi ottaa huomioon kaikki asiantuntijakomitean huomiot ja ensisijaisesti

1. jatkaa ponnekkaasti nykyisiä toimia saamenkielisen opetuksen parantamiseksi ja ryhtyy erityisesti välittömiin toimenpiteisiin varmistaakseen vakavan häviämiskaavan alaisena olevien Inarin ja koltansaamen kielten elinkelpoisuuden
2. suosii ja /edistää saamenkielisen sanomalehden saatavuutta
3. varmistaa, että sosiaali- ja terveystalvija on saatavilla ruotsin ja saamen kielillä.

Saamelaisten kotiseutualue

5. Utsjoki ja Enontekiö monikulttuurisena toimintaympäristönä

Maantieteellisten ja ilmastollisten olosuhteiden, pitkien etäisyyksien ja harvan asutuksen lisäksi saamelaisalueen erityispiirteenä on myös monikulttuurisuus ja -kielisyys. Keskeisimmät peruspalvelut kyläkauppa ja kyläkoulu pääsääntöisesti puuttuvat pienimmistä elävistä kylistä, vaikka niitä on jo pitkään pidetty eräänlaisina kylien elinkelpoisuuden symboleina. Palveluiden saavutettavuus on ongelmallista, koska etäisyydet ovat pitkiä.

Utsjoki

Utsjoen kunta on Suomen ainoa saamelaisenemmistöinen kunta, jossa on 1373 asukasta (02/2005) ja heistä saamelaisia n. 60 % (v. 2002, Saamelaiskäräjät). Kunnan

asutus on sijoittunut pääosin etelästä tulevan tien varteen ja Tenojokilaaksoon. Utsjoen kunnan pinta-ala on 5370 neliökilometriä.

Kuntakeskus on Utsjoen kirkonkylässä ja siellä on kunnantoimisto, terveyskeskus, vanhustenhuollon keskus, työvoimatoimisto, peruskoulu ja lukio sekä päiväkotia.

Sosiaali- ja terveydenhuollon peruspalvelut tuottaa kunta, yksityistä palvelutuotantoa ei ole. Saamenkielisiä työntekijöitä sosiaali- ja terveydenhuollossa on (lasten päivähoito ei ole mukana) 14 henkilöä (22 %). Yli 65-vuotiaalla Utsjoella on n. 11 % väestöstä ja heistä saamelaisia on n. 80 %.

Utsjoella työttömyysaste on 16,7 % (05 / 2006). Työttömyysasteen alhaisuuteen vaikuttaa merkittävästi ihmisten työssäkäynti Norjan puoleisissa naapurikunnissa Karasjoella ja Tanassa.

Utsjoen sosiaali- ja terveystoimessa työskentelee sosiaali- ja terveystyöntekijä, avopalveluohjaaja, psykiatrian erikoissairaanhoitaja ja perhepäivähoidon ohjaaja ja päivähoitoon henkilöstöä. Sekä Karigasniemellä että Utsjoen kirkonkylällä on saamenkielinen päiväkotia ja lisäksi perhepäivähoitoa. Terveystyöntekijät työskentelevät aluevastuulla Karigasniemellä, Nuorgamissa ja Utsjoella. Kodinhoitajia on 4, jotka työllistyvät vanhustenhuollossa. 14-paikkaisella vuodeosastolla on johtavan lääkärin ja osastonhoitajan virat, sekä lisäksi yhteensä 11,5 henkilöä hoitotyössä.

Utsjoella sosiaali- ja terveystoimesta huolehtii 7-jäseninen perusturvalautakunta.

Enontekiö

Enontekiö on Suomen käsivarren alueen kunta, jonka rajanaapureina ovat Ruotsi ja Norja. Enontekiö on pinta-alaltaan 8 464 neliökilometriä. Aukkaita on 2005 (31.12.2005) henkilöä ja heistä saamelaisia 429 (19.3 %). Kunnan väestöstä on n. 15,6 % yli 65-vuotiaita ja saamelaisia heistä 18 % (v. 2002, Saamelaiskäräjät). Etäisyydet kunnan sisällä ovat pisimmillään n. 300 km. Työttömyysaste kunnassa on 23,6 % (v. 2004).

Enontekiön hallinnollinen keskus on Hetassa. Siellä sijaitsevat kunnanvirasto, vanhainkoti, saamenkielinen ryhmäpäiväkotia, työvoimatoimisto, apteekki, kirkkoherran virasto, pankit ja kaupat. Verotoimisto, Käsivarren kihlakunnan virasto ja KELA:n toimisto ovat naapurikunnassa Muoniossa. KELA:lla ja kihlakunnan virastolla on kerran viikossa palvelupäivä Hetassa.

Terveydenhuolto hoidetaan Muonion-Enontekiön kansanterveystyön kuntayhtymässä. Hetassa on terveysasema, joka on auki arkisin klo 8-16. Terveysasemalla on lääkärin vastaanoton lisäksi laboratorio, hammaslääkäripalvelut, äitiys- ja lastenneuvola sekä fysioterapeutti ja viikoittain psykiatrian sairaanhoitajan ja psykologin vastaanotot. Karesuvannossa on terveystalo, jossa työskentelee yksi terveydenhoitaja ja kotisairaanhoitaja. Vuodeosasto ja röntgen ovat Muoniossa, samoin lääkärin ilta-, yö- ja viikonloppupäivystys. Hetassa on 20-paikkainen vanhainkoti ja vanhusten vuokra-asuntoja. Vammaisten päivätoimintakeskuksessa työskentelee kaksi ohjaajaa.

Yksityistä palvelutuotantoa sosiaali- ja terveydenhuollossa ei ole fysioterapiaa lukuun ottamatta. Eri järjestöillä toimii kunnan alueella sosiaalialan kehittämissuunnitelmia mm. päihdehuollon, lastensuojelun sekä pitkäaikaistyöttömien projekteja.

Saamenkielisiä palveluja sosiaali- ja terveydenhuollossa on lasten päivähoidossa, sekä yksi määräaikainen saamenkielinen kotipalvelutyöntekijä. Lisäksi Enontekiön kunnassa on saamelaiskäräjien rahoittama saamenkielinen kehittäjä-sosiaalityöntekijä – projekti v. 2004–2007. Hetassa toimii saamenkielinen ryhmäperhepäiväkoti, jossa on 2 työntekijää ja Karesuvannossa on yksi saamenkielinen perhepäivähoitaja. Enontekiön kunnassa sosiaalitoimesta vastaa 7-jäseninen sosiaalilautakunta. Esittelijänä toimii sosiaalis sihteeri. Asiakas- ja perhekohtaista sosiaalityötä tekevät sosiaalis sihteeri ja vanhustyön johtaja. Terveydenhuollon osalta Enontekiö kuuluu Muonion – Enontekiön kansanterveystyön kuntayhtymään., jossa hallinnosta vastaa yhtymävaltuusto ja hallitus.

6. Kehittämiskylät

Virkus gilli -projekti toteutettiin kahdessa pohjoisimmassa saamelaisalueen kunnassa, Enontekiöllä ja Utsjoella. Kehittämiskyliksi valitut Utsjoella Karigasniemi ja Enontekiöllä neljän kylän alue, Palojärvi- Leppäjärvi- Näkkälä ja Nartteli olivat kaksi erilaista kyläaluetta. Toinen on kasvava kylä, jossa rajakauppa ja poronhoito sekä matkailu ovat leimaavia. Toiselta alueelta nuorempi väki muuttaa vähitellen pois ja palvelut vähenevät.

Enontekiöllä toiminnan suunnittelua varten oli olemassa jo valmista aineistoa. Projektin suunnitteluvaiheessa oli toteutettu kunnan vanhustenhuollon palvelutarvekartoitus ja kunnanvaltuustossa oli hyväksytty vanhustenhuollon suunnitelma. Sen lisäksi Näkkälän kylä oli ollut mukana Lapin yliopiston

toteuttamassa Elvi-hankkeessa⁴ ja kehittämiskyliä kyläsuunnitelmat olivat osittain valmistuneet tai valmistumassa.

Utsjoella SámiSoster ry oli jo usean vuoden ajan toteuttanut yhteistyössä kunnan kanssa lapsiperheiden selviytymistä tukevaa Bearaš-projektia⁵, joten Utsjoella oli olemassa valmis yhteistyöverkosto. Lisäksi eri yhteyksissä oli noussut esille Karigasniemen alueen palvelujen kehittämistarve.

SámiSoster ry:llä oli tavoitteena liittää myöhemmin toimintaverkoston mukaan alueita myös Inarin ja Sodankylän kunnista. Yhdistys haki rahoitusta pohjois- Inarin alueelle suunniteltuun projektiin, jolla olisi tuettu saamelaiden vanhusten kotona asumista. Työntekijä olisi voinut verkostoitua Virkus gilli -projektiin, mikäli rahoitus olisi toteutunut. Vuotson alueelta oli tarkoitus saada toimintaan mukaan Sodankylän kunnan saamenkielinen vanhustyöntekijä. Nämä jäivät toteutumatta, koska Inarin hankkeelle ei saatu rahoitusta eikä Sodankylän kunta saanut saamenkielistä työntekijää Vuotsoon.

Aikaisemmin kerätyn tiedon lisäksi kohdekylien valintaan vaikuttivat SámiSoster ry:n ja kuntien viranhaltijoiden esille nostamat kehittämistarpeet. Yhdistyksen aikaisemman toiminnan kautta syntyneet yhteydet ja verkostot vaikuttivat osaltaan valintaan.

6.1. Karigasniemi ympäristöineen

Utsjoelta kohdekyläksi valittiin Karigasniemi ympäristöineen, koska se muodostaa yhtenäisen alueen ja Utsjoen kirkonkylältä sinne on matkaa noin 110 km. Karigasniemellä ja n. 30 km:n laajuudella ympäristökylissä asuu suunnilleen 500 asukasta. Karigasniemen alue kasvava ja kehittyvä kyläyhteisö, jossa rajakauppa oli vilkasta. Kylässä asuu suhteellisen paljon lapsiperheitä.

Asukkaat saavat toimeentulonsa poronhoidosta, poronlihan jalostuksesta, maataloudesta, kalastuksesta, matkailusta ja palveluiden tuottamisesta sekä rajakaupasta. Osa karigasniemeläisistä käy työssä Norjan puolella.

⁴ Elvi-hanke oli Lapin Yliopiston Elämisen välineitä ikääntyville tutkimus- ja kehittämishanke v. 1998–2000

⁵ Bearaš-projektin - lastensuojelun tukitoimenpiteiden tarpeessa olevien lapsiperheiden tukemisprojekti

Saamelaisenemmistöisessä kylässä käyttökielenä on saamen kieli. Se antaa kyläyhteisöön oman erityispiirteensä ja saamelaiskulttuuri näkyy kaikkialla. Karigasniemen ja sen asukkaiden elämään vaikuttaa myös Tenojoen toisella puolella sijaitseva Norja, Karasjoelle on matkaa vain 20 km. Rajakaupan ja matkailun suuri merkitys näkyy kylän elinkeinoelämässä etenkin kesäisin ja viikonloppuisin, jolloin kylä täyttyy naapurimaan asukkaista ja muista matkailijoista. Suomalaisen, saamelaisen ja norjalaisen kulttuurin risteyksessä elämä rytmittyy pitkälle norjalaisten elämän sekä matkailun sesonkiaikojen mukaan. Tenon lohi elää Euroopan suurimmassa vapaana virtaavassa lohijoessa vaikuttaen osaltaan alueen ihmisten elämään.

Julkisen sektorin tarjoamia palveluja Karigasniemellä ovat peruskoulun ala-aste, yläaste, saamenkielinen päiväkoti ja tulli. Karigasniemellä on myös terveystalo, jossa on vakituisesti yksi terveydenhoitaja ja lääkäri käy 1 -2 x kk, mikäli kunnassa on lääkäri. Karigasniemen alueella työskentelee kodinhoitaja sekä lapsiperheiden tukitoimintana kunnan ostopalveluna järjestämä Alvari-toiminta. Utsjoen seurakunnalla on kylässä kappeli ja seurakunnan järjestämänä siellä kokoontuu vanhusten kerho ”Ilolaš boddu” ja seurakunnan nuorisotyöntekijä pitää nuorille kerhoa.

Monien muiden sivukylien tapaan alueella on vähän julkisia palveluja. Erityisesti nuorille suunnattujen palveluja oli todella vähän.

Yksityisen sektorin tuottamia palveluja löytyy muun muassa matkailun, kaupan, teollisuuden, rakentamisen ja kuljetuksen aloilta. Pankkipalvelut ovat kylältä loppuneet eikä myöskään ole pankkiautomaattia. Laajakaista yhteyksiä alueella ei vielä ole. Kyläläisillä ei ole mitään kokoontumispaikkaa, kylätaloa.

Karigasniemellä toimii aktiivinen kyläyhdistys, urheiluseura, sekä muita yleishyödyllisiä yhdistyksiä. Karigasniemen alueen vahvuus on Norjan läheisyys, ja naapurimaita yhdistävä kieli ja kulttuuri. Nämä lähtökohdat oli huomioitava alueen kehittämissuunnitelmissa.

6.2. Leppäjärvi, Palojärvi, Nartteli ja Näkkälä

Enontekiöllä SámiSoster ry teki tiivistä yhteistyötä Enontekiön kunnan sosiaalitoimen kanssa löytääkseen projektille sopivat kohdekylät, joiksi valikoituivat Leppäjärven, Palojärven, Narttelin ja Näkkälän kylät. Ne sijaitsivat lähellä toisiaan muodostaen yhtenäisen alueen. Valintaan vaikutti osaltaan Lapin yliopiston Elvi-hankkeessa tehty kartoitus Näkkälän kylästä, näiden kylien asukkaiden aktiivisuus kehittämistyöhön,

alueen vähäiset palvelut, lisääntyvä vanhusten määrä, nuorille suunnattujen toimintojen vähyys ja erilaiset ongelmat kylissä.

Mainitut kylät muodostavat erillisen alueen, joka sijaitsee lähellä Norjan rajaa. Kohdekyllissä on yhteensä noin 150 asukasta. Leppäjärven kylän ikärakenne koostuu 0-20v. joita on 20 henkilöä (25 %), 20-50v. on 32 (40 %), 50-70v. on 27 henkilöä (32 %) sekä 70-100v. 2 henkilöä (2 %). (Lähde Leppäjärven kyläsuunnitelma 2003–2010).

Palojärvessä on alle 15v. 2 henkilöä, 15–44 v. 9, 45–64 v. 8 sekä yli 65 – vuotiaita on 5 henkilöä. Narttelin ikäjakauma on 2 asukasta alle 15 v., kaksi 25–44 -vuotiasta, kaksi 45–64 -vuotiasta sekä yksi yli 65-vuotias. Näkkälässä on 10 alle 15-vuotiasta lasta, 7 15–24 -vuotiasta, 11 24–44 -vuotiasta asukasta, 15 45–64 -vuotiasta ja yli 65-vuotiaita on 7. (Lähde Palojärven, Narttelin ja Näkkälän kyläsuunnitelma 2003–2010).

Toimeentulo koostuu lähinnä porotaloudesta, luontaistaloudesta, yritystoiminnasta ja matkailusta oheispalveluineen. Kohdekyllissä on runsaasti loma-asutusta ja mökkiläiset tuovat alueelle oman erityispiirteensä. Palvelut ovat pikkuhiljaa siirtyneet kylistä Enontekiön kuntakeskukseen Hettaan. Erityisesti ikäihmisten kulkemiseen ja jokapäiväisten asioiden hoitamiseen pitkät välimatkat tuovat omat ongelmansa. Kylistä kauimmainen on Näkkälä, josta matkaa Hettaan on noin 45 kilometriä.

Kohdekylien julkiset palvelut ovat vähäisiä. Enontekiön kunta tarjoaa alueella kotipalvelua ja kotisairaanhoidoa. Koulut, yhtenäinen peruskoulu esiopetuksineen ja lukio, ovat kuntakeskuksessa Hetassa, jonne oppilaat kuljetetaan päivittäin. Pankki ja postipalvelut ovat siirtyneet niin ikään kuntakeskukseen. Kansalaisopisto tarjoaa opetusta Leppäjärven entisen koulun tiloissa. Yksityisellä sektorilla palveluntarjoajia on enemmän kuin julkisella puolella. Leppäjärvessä, Palojärvessä ja Näkkälässä kyläyhdistykset toimivat aktiivisesti, samoin metsästysseurat.

Matkailusezonkiaikana, keväällä, kesällä ja syksyllä osa kylien työikäisistä ihmisistä työllistyy matkailun parissa. Kylissä elää perinteinen saamelainen paimentolaisporonhoitokulttuuri, joka vaikuttaa toimintoihin ja tapahtumiin kylissä. Poronhoito myös ylläpitää ja vahvistaa kylien asukkaiden välistä sosiaalista kanssakäymistä. Tästä esimerkkinä on kesä-heinäkuun taitteessa oleva poronhoitovuoden tärkein tapahtuma vasanmerkintä, johon osallistuu suurin osa porotalouteen kuuluvista perheistä. Näin ollen kylissä on vaikea järjestää yhteisiä

tapahtumia heinäkuussa, koska suurin osa väestöstä on työllistynyt joko omiin perustaloistoihin tai muuhun työhön alueella. Saamenkielen käyttö päivittäisenä kielenä on vähäisempää kuin Karigasniemellä, koska ympäristö on enemmän suomenkielinen.

7. Virkus gilli – projektin toteutus

Virkus gilli – projektin kohderyhminä olivat kyläläiset, kylissä toimivat yhteisöt ja yritykset, kunnan eri sektorit, sekä eri viranomaiset. Toiminnan lähtökohtina oli mm. tietoisuus siitä, että sivukylien asuttuna pitämiseksi on tehtävä laaja-alaista yhteistyötä ja etsittävä erilaisia toimintamalleja ihmisten kotona asumisen mahdollistamiseksi. Lähtökohtana oli myös yhteisöllisyyden vahvistaminen, ihmisten osallisuuden lisääminen ja heidän elämänsä tukeminen omassa elinympäristössään.

Projektin varsinaisen kenttätöön käynnistyessä työntekijällä oli käytössä materiaalina hankesuunnitelma, Enontekiön kylien kyläsuunnitelmat sekä kuntasuunnitelmat ja erilaisia raportteja. Niistä oli hyvä aloittaa projektin toteuttamissuunnitelman laatiminen. Koska hankkeessa oli tavoitteena tehdä töitä nimenomaisesti kehittämiskylissä ja yhdessä kylien asukkaiden kanssa, konkreettinen toiminta oli aloitettava kyläläisten kanssa ja myötävaikutuksella.

7.1. Lähtötilanne ja alkukartoitus

Virkus gilli -projektin ja koko Kylä Elämän keskus -hankekokonaisuuden käynnistyessä 2003 tuntui projektin toteuttaminen lähes mahdottomalta tehtävältä. Saamelaisalueelle ja Itä-Lapin kuntiin kohdistuva yhteinen hyvinvointipalvelujen kehittämiskokonaisuus oli suurten kysymysten edessä. Kulttuurierot, pitkät välimatkat ja kehittämiskylien monet erilaiset ongelmat aiheuttivat lukuisia haasteita. Tyhjentyvien sivukylien asukkaiden saaminen mukaan toimintaan ja aktivoiminen oman kotiseudun ja alueen kehittämiseen oli vaativa tavoite.

Virkus gilli -projektin tavoitteeksi olimme asettaneet uusien toimintamallien löytäminen sivukylien asukkaiden pärjäämiseksi omilla kylillään. Kehittämisessä oli huomioitava ja tuettava saamelaiseen kulttuurin kuuluvia vahvuuksia ja yhteisöllisyyttä samoin oli pyrittävä kehittämään raja-alue yhteistyötä lähinnä Norjan rajan suuntaan. Valtava työ oli aloitettava jostakin ja niinpä aloitimme alusta, kysyimme kyläläisiltä itseltään kehittämistarpeista ja – keinoista.

Kehittämiskylissä järjestettiin syksyllä 2003 yhdessä kyläyhdistysten/ kylätoimikuntien kanssa kaikille avoimet kylätilaisuudet. Niissä esiteltiin projektin tavoitteita ja toimintasuunnitelmaa sekä kuultiin kyläläisten kehittämistoiveita ja – tarpeita. Näiden ensimmäisten kylätilaisuuksien anti oli masentava. Ihmisillä oli kyllä monenlaisia toiveita ja esityksiä, mutta toisaalta näkemys, ettei mitään kuitenkaan tapahdu, turha yrittää. Varsinaisten kylätilaisuuksien lisäksi kummassakin kunnassa järjestettiin alueen nuorille ja lapsille omat tilaisuudet, joissa heillä oli mahdollisuus tuoda esille omat toivomuksensa ja esityksensä. Nuorten tilaisuudet taas olivat kannustavia, koska nuoret olivat aloitteellisia ja he uskoivat asioiden etenemiseen.

Kylätapaamisten lisäksi kylillä toteutettiin asukaskyselyt, joilla kartoitettiin kylillä toimivia palveluita ja kehittämistarpeita ja erityisesti kyselyllä haluttiin kartoittaa kylien asukkaiden omia näkemyksiä kylän kehittämisestä. Enontekiön ja Utsjoen kuntien virkamiesten ja luottamushenkilöiden kanssa käydyt neuvottelut ja palaverit antoivat lisää tietoa alueen kehittämistarpeista ja – mahdollisuuksista.

Kyläläisten vastauksissa oli maailmaa syleileviä toiveita, mutta myös normaaliin päivittäiseen elämään liittyvien palvelujen kehittämistarvetta. Vastauksissa on monia sellaisia esityksiä, joita ei järjestö voi toteuttaa. Joko sen vuoksi, että toiminta kuului kunnan hoidettaviin asioihin tai jostakin muusta syystä. Monenlaiset vastaukset osoittivat, että ihmiset olivat pohtineet, millaisessa kylässä he haluaisivat asua. Eniten toiveista kohdistui alueelta puuttuvien palvelujen kehittämiseen. Kyselyistä ja kokousmuistioista koottuja toiveita olivat esim. posti- ja pankkipalvelujen sekä laajakaista yhteyksien saamista kylälle sekä Internet-päätettä kyläläisten käyttöön. Vapaa-ajanviettomahdollisuudet puhuttivat ihmisiä ja kyläläiset toivoivat yhteisiä tiloja käyttöönsä sekä toimintaa nuorille ja lapsille. Vanhusten palvelut olivat huolenaiheina ja heille toivottiin palvelutaloa, samoin kotipalvelujen kehittämistä pidettiin tärkeänä. Terveyspalvelujen kehittäminen nousi keskusteluissa esille erityisesti Karigasniemellä ja joitakin kyläläisiä huolestutti terveysaseman toiminnan jatkuvuuden turvaaminen.. Karigasniemellä nousi myös voimakkaasti esille ambulanssin toiminnan lakkaaminen kylällä. Kyläläiset halusivat myös edistää mahdollisuuksia toteuttaa kädentaitoja ja harrastaa liikuntaa. Karigasniemen nuoret halusivat päästä kirkonkylän uimahallille ja osallistua Utsjoen nuorisotiloissa järjestettävään toimintaan. Nuoret esittivät aloitteissaan kuntarajat ylittävän yhteistyön kehittämistä ja alueellista nuorisotyötä saamelaisidentiteetin vahvistamiseksi. Kyselyn vastauksista toivottiin myös Tenon lohen nousemista Tenojoen yläjuoksulle asti.

Enontekiön ja Utsjoen viranhaltijoiden kanssa käydyissä neuvotteluissa ja keskusteluissa pohdittiin monia tärkeitä kehittämistarpeita. Keskusteluissa päällimmäisenä huolena oli kylätoiminnan aktivoiminen, kylien välisen kanssakäymisen lisääminen sekä toiminnan järjestäminen lapsille ja nuorille. Näillä keinoilla uskottiin olevat vaikutusta ihmisten syrjäytymisen ehkäisemiseen tai vähentämiseen. Keskusteluissa oli esillä myös omaishoitajien jaksaminen ja toiminnan kehittämistarve heidän tilanteeseensa parantamiseen. Kunnat ovat satsanneet omaishoittoon, mutta kuukausittain maksettavan omaishoidon tuen lisäksi omaishoitajille on tarjottu vain vähän tukea ja palveluita. Kehittämistarpeeksi nousi jossakin vaiheessa Enontekiöllä myös mahdollisuus tehdä palveluopas ikäihmisille.

Yhteistyö järjestöjen ja kuntien välillä nähtiin todella tärkeäksi, samoin kuin yhteistyö alueen toimijoiden välillä. Koska aina on pulaa ruohonjuuritason työntekijöistä, yhdessä mietittiin myös kylätyöntekijöiden palkkaamista kylille. Utsjoella suunniteltiin yhdessä sosiaalisihteerin kanssa sosiaalitoimen työntekijöille lisäkoulutusta asiakastyössä ja palvelutarpeen arvioinnissa.

Yhteenvedona alkutilanteesta voidaan mainita tarve kyläläisten aktivoimisesta, toiminnan järjestämisestä lapsille ja nuorille, kokoontumispaikkojen järjestämisestä sivukylille, vanhusten ja ikäihmisten palvelujen parantamisesta, tarve kotipalvelun kehittämisestä ja erityisesti omaishoitajien tukemisesta eri muodoissa. Myös alueella toimivien eri projektien välinen yhteistyön kehittäminen koettiin erityisen tarpeelliseksi. Kyläläiset eivät kaivanneet niinkään varsinaista työn tekijää, vaan kylille kaivattiin käytännön asioiden järjestelemistä, ihmistä tai projektia, joka suunnittelee ja organisoii asioita. Toivottiin alkuun panevaa voimaa, joka kokoaa yhteen aktiiviset ihmiset.

7.2. Toimintasuunnitelman tarkennus alkukartoituksen pohjalta

Alkukartoituksessa saatujen lisätietojen ja ehdotusten pohjalta Virkus gilli – projektin toteuttamissuunnitelmaa tarkennettiin ja priorisoitiin suunnitellut kehittämiskohteet siten, että ensisijaisiksi kehittämiskohteiksi valittiin realistiset ja toteuttamiskelpoiset ideat.

Virkus gilli -projektin alussa tehtyjen kyläkyselyjen ja kyläkokousten jälkeen tehtyjen yhteenvedojen perusteella todettiin, että kohdekylien asukkailla oli pääosin negatiivinen käsitys sivukylien kehittämisestä ja yleensäkin projekteista. Enontekiöllä ja Utsjoella oli toiminut ja toimi edelleen useita erilaisia hankkeita, joten ihmiset olivat varovaisia innostumaan uusista projekteista. Työttömyys, syrjäkylien

tyhjeneminen työikäisestä väestöstä sekä palvelujen väheneminen ehkä vaikuttivat ihmisten mielialaan. Eri tilaisuuksissa oli kuultavissa kyläläisten kyllästymisen ja turhautumisen kaikkiin uusiin hankkeisiin sekä negatiivinen näkemys syrjäkylien kehittämismahdollisuuksista ja – tarpeista. Odotukset Virkus gilli - projektia kohtaan eivät olleet korkealla. Suunnilleen samanlainen tunne oli projektin työntekijöillä. Hanke oli tarkoitus toteuttaa kahden kunnan alueella ja mukana oli useita erilaisia kyliä eikä hanketta kylillä otettu riemuhuudoin vastaan. Pelkäsimme toiminnan kaatuvan omaan mahdottomuuteensa laajoine tavoitteineen ja vähäisine resursseineen.

Kaikista negatiivisista huomioista välittämättä ensimmäinen projektityöntekijä aloitti työt ja hänen sijoituspaikkansa oli Karigasniemi ja toiminta-alueena olivat projektiin valitut molempien kuntien kehittämiskylät. Vajaan vuoden kuluttua projektin alkamisesta huhtikuussa 2004 mahdollistui toisen työntekijän palkkaaminen, koska Enontekiön työvoimatoimistolta ja Enontekiön kunnalta saatiin lisärahoitusta palkkauskuluihin ja luonnollisesti hänen sijoituspaikakseen tuli Enontekiö.

Molempien alueiden työntekijät olivat kehittämiskylien asukkaita, mikä osaltaan helpotti työskentelyä, koska ei tarvinnut käyttää aikaa tutustumiseen.

Työn edetessä toimintasuunnitelmaa tarkistettiin ja asetettiin uusia osatavoitteita. Jo Virkus gilli -projektin alkuvaiheessa nousi esille eri toimijoiden verkostoitumisen tarpeellisuus asioiden etenemiseksi. Osatavoitteeksi asetettiin erilaisten verkostojen muodostaminen kylä- ja kuntatasoille. Projektin suunnitteluvaiheessa oli kohderyhmistä eniten esillä vanhusten ja ikäihmisten hyvinvointipalvelujen kehittäminen. Toiminnan käynnistyessä sekä kyläläiset että kunnan virkamiehet nostivat keskusteluun myös lasten ja nuorten hyvinvointiin liittyvät kehittämistarpeet, sekä omaishoitajien tuen, koulutuksen ja virkistyksen tarve.

Toteuttamissuunnitelmaa tarkennettaessa huomioitiin, että kunnan kotipalvelu vastasi varsinaisesti vanhusten kotipalveluista, mutta vanhusten sosiaalista kanssakäymistä tukevaa toimintaa kylissä ei juuri ollut. Kummankin kunnan tilaisuuksissa nousi myös esille, että kohdekylissä tarvittiin yhteisiä kokoontumistiloja kaikille ikäryhmille. Erilaisia tarpeita ja kehittämissesityksiä tehdessään ihmiset samalla kysyivät, kuka tekee työt, kuka viestittää tai kutsuu ihmisiä koolle. Oli aivan ilmeistä, että tarvittiin eri toimijoiden yhteen saattamista ja toimintojen koordinoimista. Tekijöitä löytyisi, mutta oli tarvetta organisaattorille, joka kokoaisi yhteen aktiiviset ihmiset kylillä kehittämään omaa elinympäristöään.

7.3. Konkreettista toimintaa kylillä

Konkreettinen toiminta oli mm. koota kyläläiset kylätilaisuuksiin ja tapahtumiin, järjestää nuorten iltoja ja lasten kerhoja, tiedottamista, kirjoittamistyötä, aloitteita, seminaareja ja tapaamisia. Oli miettimistä ja pähkäilyä ja kokoontumisia. Hyviä ideoita, joita työstettiin ja huonoja ideoita, jotka sai heittää heti romukoppaan. Projekti toimi kylillä ja kyläläisten parissa. Projektin työntekijät ja taustaorganisaatio saivat kyläläisiltä konkreettisiksi työkaluiksi ideoita, esityksiä, toivomuksia ja yhteistyötä ja kylän aktivoitumista. Merkittävintä toimintaa oli kylien aktivointi, hengen puhaltaminen sekä toimijaverkostojen kehittäminen ja kehittyminen. Virgus Gilli- hankkeessa yhdessä tekemisen toimintamallin luominen ja juurruttaminen sekä kylille että koko alueen toimijoiden verkostoksi oli konkreettisen toiminnan punainen lanka. Virgus gilli - projekti toimi verkoston luojana ja ylläpitäjänä.

Samoin toiminnoissa oli oikeastaan itsestään selvyytensä saamelaiseen kulttuuriin kuuluva vahva yhteisöllisyys ja eri sukupolvien toimiminen yhdessä. Tässä raportissa on kuitenkin kuvattu eri sukupolvien toimintaa erillisinä toimintoina, koska osa toiminnoista tapahtuikin erillisinä eri ikäryhmille. Varsinkin nuorten kanssa oli tärkeää kehittää joitakin toimintoja nimenomaisesti nuorten kanssa yhdessä. Osaan toimintoja taas eri-ikäiset ihmiset osallistuivat yhdessä.

Karigasniemi

Karigasniemen kyläkokouksissa, joita järjestettiin useita, osallistujamäärä lisääntyi kerta kerralta. Tilaisuuksiin osallistuivat myös kunnan johtavat virkamiehet, KELA:n ja työvoimatoimiston virkamiehiä sekä seurakunnan työntekijöitä ja kunnan poliitikkoja. Kyläläiset pääsivät esittämään kehittämistarpeita suoraan virkamiehille ja kunnan päättäjille. Erityisesti esille nousivat julkisten palvelujen vähäisyys kylällä, laajakaista yhteyksien puuttuminen, pankkipalvelujen loppuminen vilkkaassa rajakauppa kylässä, nettipisteen tarve, yhteisen toimitilan, kylätalon, puuttuminen Karigasniemeltä, ambulanssin toiminnan loppuminen sekä nuorten vapaa-ajan toimintojen puuttuminen. Tarpeita oli paljon. Nuoret mm. jättivät kunnan päättäjille kirjallisen aloitteen nuorisotilan saamiseksi Karigasniemelle sekä kuljetuksien järjestämiseksi nuorille Utsjoen kirkonkylän uimahallille ja nuorisotapaamisiin.

Kyläkokouksissa esiin nousi myös KELA:n ja työvoimapalvelujen puuttuminen kylältä. Kelalla oli aikaisemmin ollut Karigasniemellä palvelupäivä kerran kuukaudessa, mutta loppunut säästötoimien myötä. Kehittämismahdollisuutena esitettiin yhteispalvelupistettä, jossa palveluja tarjoaisivat mm. KELA ja työvoimatoimisto. Tämä suunnitelma oli lähtölaukaus Kylä Elämän keskus – hankekokonaisuudessa kehiteltyyn Skynet – suunnitelmaan, joka lopulta kariutui alueen asukasmäärän huomioiden käyttöön nähden kalliisiin kustannuksiin.

Koska Karigasniemellä erityisesti nuorten asiat nousivat esille, kehitettiin yhteistyötä Utsjoen seurakunnan ja Karigasniemen koulun kanssa. Koulun kanssa aloitettiin merkittävä yhteistyö, ahku ja ádja- päivien eli perinnepäivien kehittämiseksi vuosittaiseksi tapahtumaksi. Ahku ja ádja- päivänä saamelaiset vanhukset menivät päiväksi koululle kertomaan tarinoita, opastamaan käsitöissä ja tekemään niitä yhdessä koululaisten kanssa. Perinnepäivästä koululaiset kirjoittivat palautteen, jossa kertoivat päivän sisällöstä ja miten he olivat päivän kokeneet. Koululaiset toivoivat tapahtumaa vuosittaiseksi ja enemmän toimintaa ja tekemistä päivälle.

Katkelmia oppilaiden kirjoituksista: ” Kävin museoluokassa, niin heti silmäni iski öljylamppu ja kaikki lääkärintarvikkeet. Oli myös mielenkiintoista kuunnella kun kerrottiin suvuista. Siellä museoluokassa oli kaikkia vanhanajan esineitä.” ” Hauskinta oli kyykkäpeli ja villan karstausta. Talvella pitäis pittää, sais lumileikkejä ja lumisotaa. ” ” Kaikista hauskin oli heittää suopunkia. Hienoin tavara oli öljylamppu. Se oli hienoin, koska siinä oli tuli ja sitä sai säädellä. Oli ihan mukava päivä ja uusiakin saisi olla”.

Tähän kehittämisosioon osallistui koulun lisäksi yhteistyökumppanina Utsjoen vanhainkoti-yhdistys ry:n kokeilu- ja kehittämisprojekti Magga – ikäihmiset yhteisönsä voimavarana⁶.

Koulun kanssa yhteistyönä tehtiin myös joulunäytelmä, jonka projektityöntekijä Sverre Porsanger ohjasi. Sverre ohjasi nuoria myös lyhytfilmien tekemisessä lukiossa ja yläasteella yhdessä Saamelaiskäräjien alkuperäiskansojen elokuvaprojektin kanssa. Keväällä 2005 järjestettiin Karigasniemen koululla elokuvapäivä. Päivän aikana oli useita näytöksiä eri ikäryhmille, ja näytettävät filmit olivat SAKK⁷:n tuotantoa.

⁶ Magga – ikäihmiset yhteisönsä voimavarana, Utsjoen vanhainkoti-yhdistys ry:n kokeilu- ja kehittämisprojekti v. 2003–2005

⁷ SAKK – Saamelaisalueen ammatillinen koulutuskeskus, Inari

Yhteistyö alueilla toimivien muiden projektien kuten Magga ja Bearaš-projektien kanssa oli antoisaa ja vilkasta. Karigasniemen päiväkodin kanssa tehtiin yhteistyötä järjestämällä eri tapahtumia päiväkodilla. Erilaiset kokoontumiset ja palaverit olivat aktivoineet Karigasniemen lapsiperheitä perustamaan äiti-lapsi -piirin ja Virkus gilli -projektin työntekijä osallistui ajoittain piirin kokoontumisiin.

Saamelaisalueen omaishoitajille järjestettiin kaksi virkistys/ koulutusleiriä, johon Karigasniemen alueen omaishoitajien lisäksi osallistui omaishoitajia Enontekiöltä ja Inarista. Leirillä nousi esille ilmeinen tarve järjestää omaishoitajien kokoontumisia kunnan sisällä, mutta pitkien ja hankalien kulkuyhteyksien vuoksi se jäi toteuttamatta ainakin tässä vaiheessa.

Raja-alue yhteistyön kehittäminen Karigasniemellä aloitettiin projektityöntekijän tutustumisvierailulla Karasjoen nuorten klubin toimintaan Norjassa. Kehitystyö jatkui syksyllä 2005, kun aloitettiin Karasjoelle suuntautuneet uintiretket. Erityisenä kehittämisajatuksena Norja-yhteistyössä nousi esille nuorisobussi- toiminnan kehittäminen, koska välimatkat ovat pitkiä ja liikenneyhteydet huonot.

Hankkeen aikana SámiSoster ry aloitti yhteistyöhankkeen Microsoftin kanssa. Hankkeessa opastettiin saamenkielellä iäkkäitä saamelaisia käyttämään tietokonetta ja internetiä. Hanke oli osa Microsoftin ”tietoyhteiskunta kaikille” - hanketta. SámiSoster ry sijoitti opetuspaikat Karigasniemelle ja Leppäjärvelle, jolloin kyläläisille mahdollistui nettipalvelujen käyttämismahdollisuus ja ikäihmisille oppia käyttämään nettiä.

Karigasniemeläisten eräänä ongelmana oli, ettei kylällä ollut yhteistä kokoontumispaikkaa, kylältä puuttui info-piste eikä nuorilla ollut minkäänlaista alkoholitonta kohtaamis- ja harrastuspaikkaa vapaa-aikanaan vaan heidän pitää viettää aikaansa ulkosalla tai baareissa. Yhteisiä tiloja löytyi ainoastaan koululta ja seurakuntakodilta. Virkus gilli- projektin aikana tarjoutui tilaisuus vastata tähän kehittämistarpeeseen. Vuoden 2005 alussa Utsjoen kunta hankki omistukseensa vanhan tielaitoksen kiinteistön, jossa oli myös vanha hyväkuntoinen hirsistä rakennettu talo. Oli mahdollisuus peruskorjata talo kylätaloksi kyläläisten yhteiseen käyttöön. Kiinteistöön kuului myös rantasauna, joka myös oli peruskorjattava ennen käyttöönottoa. Virkus gilli - projektin mahdollisuutena oli auttaa kyläyhdistystä tarvittavien hankesuunnitelmien ja rahoitushakemusten laatimisessa. Karigasniemellä työskentelevä työntekijä työsti yhdessä kylätoimiyhdistyksen ja Utsjoen kunnan

virkamiesten kanssa hankesuunnitelman ja rahoitushakemuksen Pohjoisimman Lapin Leader ry:lle.

Maaseudun kehittämishankerahoituksesta myönnettiin Pohjoisimman Lapin Leader ry:n kiintiöstä Karigasniemen kyläyhdistys ry:lle rahoitus peruskorjaukseen ajalle 1.6.2005- 31.12.2006. Peruskorjaus käynnistyi kesäkuussa 2005 ja Karigasniemen kylätalo Sáivun viralliset avajaiset pidetään 16.9.2006.

Virkus gilli – projektissa oli tavoitteena myös vanhusten palvelujen kehittäminen. Tähän liittyen Utsjoella järjestettiin Rovaniemen ammattikorkeakoulun kanssa seminaari, jossa pohdittiin kunnan vanhustyön kehittämistä laajasti. Kunnan sosiaalisihteerin kanssa keskusteltiin sosiaali- ja terveysalan henkilöstön lisäkoulutuksesta, jossa sisältönä olisi asiakastyö, asiakaslähtöisyys, sekä palvelutarpeen arviointi. Koulutus olisi ollut mahdollista järjestää oppisopimuskoulutuksena, mutta asia ei edennyt kunnan taholta.

Leppäjärvi, Palojärvi, Nartteli ja Näkkälä

Enontekiöllä myös järjestettiin kylätapaamisia sekä kehittämisseminaari, johon osallistui kyläläisten lisäksi virkamiehiä ja poliitikkoja Karigasniemen tilaisuuksien tapaan. Kehittämistarpeet olivat samansuuntaisia Karigasniemen kanssa vaikka kylät olivat erilaisia.

Enontekiön kehittämiskylien tapahtumien keskuksiksi muodostui Leppäjärven lakkautettu koulu. Sinne Virkus gilli - projekti organisoii yhdessä kyläläisten kanssa lasten kerhot ja nuorten illat, joita järjestettiin kerran viikossa lokakuusta 2004 alkaen. Ala-aste ikäisten ohjattua kerhotoimintaa oli kerran viikossa siten, että seurakunta maksoi pientä palkkiota kahdelle lukiolaistytölle kerhon vetämisestä ja kerhotarvikkeista huolehti kunta. Myös nuoret myös saivat yhteisen kokoontumispaikan Leppäjärven entisen koulukiinteistön tiloihin. Enontekiön kunnan vapaa-aikatoimi järjesti tiloihin erilaisia pelejä ja kalusteita. Virkus gilli – projektin projektisihteerii organisoii nuorten iltojen valvojiksi vapaaehtoisia kyläläisiä. Nämä toiminnot tavoittivat alueen nuorista ja lapsista noin 90 % ja ne jatkuvat samalla periaatteella ainakin toukokuun 2006 loppuun saakka. Leppäjärvellä kyläläiset ovat aktivoituneet jatkamaan kerhotoimintaa projektin päättymisen jälkeen, ja yhteistyö kunnan ja seurakunnan kanssa jatkuu.

Vapaaehtoistoiminta vaatii aina porkkanoita ja tunnustamista ja niinpä Virkus gilli – projekti järjesti kerholaisille ja vanhemmille uima – ja laskettelumatkan Leville 18.3.2006. Varat matkalle kerättiin lahjoituksina, arpajaisilla ja omavastuilla.

Kyläkokouksissa ja neuvotteluissa esiin nousseita omaishoitajien ohjattua vertaistoimintaa ja ikäihmisten sosiaalisen kanssakäymisen edistämistä asioita kehitettiin yhteistyössä kunnan ja seurakunnan sekä Enontekiöllä toimivan KOTO-projektin⁸ kanssa. Näistä ikäihmisten kerhotoiminta kokoontui Hetan kirkonkylällä seurakunnan tiloissa ja omaishoitajien ryhmä joko seurakunnan nuorisotilassa tai toimintakeskus Hyrylässä. Kunnan sosiaalitoimisto osallistui omaishoitajien toimintaan järjestämällä heille mahdollisuuden tuoda hoidettavansa Luppokodille kerhon ajaksi. Tammikuussa 2006 ikäihmisten kerhotoiminta jatkui edelleen seurakunnan tiloissa, ja toimintaa kehitettiin niin, että kerhon vetovastuut jaettiin. Kerran viikossa tapahtuvaa kerhoa vetivät vuoroviikoin kunta, seurakunta, Virkus gilli – projekti, ja mukaan saatiin myös vapaaehtoisia kuntalaisia.

Kunnan sosiaalitoimen viranhaltijoiden kanssa käytiin hyvin monia suunnittelu palavereja. Suunniteltiin mm., että Virkus gilli – projektin ikäihmisten toimintoja kehitetään yhteistyössä kehittämiskylissä kokeiltavassa alueellisessa kotipalvelussa. Alueellinen kotipalvelukokeilu ei toteutunut Enontekiöllä kunnan kotipalvelutyöntekijän virkavapauden vuoksi.

Enontekiöllä raja-alueyhteistyötä tehtiin järjestämällä valtakunnallisen vanhusten viikon yhteisjuhla 8.10.2005. Tilaisuuteen osallistui n. 160 ikäihmisiä sekä Enontekiöltä että Norjan Kautokeinosta. Tämä tapahtuma käynnisti konkreettisesti raja-alueyhteistyön, koska kautokeinolaiset kutsuivat Enontekiön vanhukset vastavierailulle.

Työntekijöiden jaksamiseksi järjestettiin Kylä Elämän Keskus-hankekokonaisuudessa ryhmätyönohjausta työntekijöille. Se kuitenkin lopetettiin n. vuoden toiminnan jälkeen, koska eri hankkeissa työntekijät vaihtuivat useita kertoja ja se vaikeutti sekä ryhmääntymistä että asioiden etenemistä.

Projektityöntekijöiden työ saamelaisalueella on yksinäistä, haastavaa ja stressaavaa. Ammatilliset sidosryhmät ovat kauempana samoin kuin alan seminaarit. SámiSoster ry:n hallitus on jokaisen hankkeen yhteydessä todennut, että osaavat ja motivoituneet työntekijät ovat hankkeiden toteutumisen kannalta välttämättömyys. Yhdistys on

⁸ Koto-projekti on Peltovuoman kyläläiset ry:n ikäihmisten kotona asumista tukeva projekti vuosina 2004–2006

pitänyt tärkeänä mahdollistaa työntekijöiden osallistumisen alan seminaareihin vaikka matkat ovatkin pitkiä ja kalliita. Virkus gilli – projektin työntekijät osallistuivat erilaisiin koulutustapahtumiin, seminaareihin, Lapin sosiaaliturvan syyspäiville, Terve SOS – tapahtumiin, Kylä Elämän keskus – hankekokonaisuuden työntekijäkokouksiin ja ryhmätyönohjaukseen.

Toimintaa koko saamelaisalueella

Osa hankkeen toiminnasta kohdistui koko saamelaisalueelle. Karigasniemen nuoret esittivät aloitteissaan mm. muiden alueiden saamelaisnuorten yhteisiä tapaamisia ja toimintaa, joka tukisi nuorten saamelaisidentiteetin vahvistumista. SámiSoster ry haki toukokuussa 2004 nuorten aloitteesta Lapin lääninhallituksen sivistysosastolta rahoituksen ” toimintaan, jonka teemana oli” Alueellinen nuorisotyö saamelaisidentiteetin vahvistajana”. Avustusta myönnettiin 5000 €. Yhdistys järjesti ko. avustuksella kuntarajat ylittävää toimintaa nuorille. Erityisesti on syytä mainita viikonlopputilaisuus Inarin Riutulassa, johon yhdistys kutsui yhteistyökumppaniksi Inarin kunnan Selvä peli -ryhmän⁹. Tapahtumassa nuoret pohtivat mm. nuorten päihteiden käyttöä ja siihen liittyviä ongelmia sekä tukitoimien kehittämistarpeita ja – mahdollisuuksia nimenomaisesti nuorille.

Koko saamelaisalueen kattavia tapahtumia ja retkiä järjestettiin ikäihmisille ja perheille yhdessä sekä eri sukupolvien että sosiaalisen kanssakäymisen lisäämiseksi ja raja-alue yhteistyön kehittämiseksi. Myös omaishoitajien virkistysleirit kattoivat koko saamelaisalueen.

8. Tiedottaminen projektista

Virkus gilli - projektista ja toiminnasta tiedotettiin koko toiminnan ajan sekä saameksi että suomeksi. Siitä tiedotettiin sekä erikseen SámiSoster ry:n omana hankkeena että Kylä Elämän keskus- hankekokonaisuuden yhteydessä.

Virkus gilli – projektin työntekijöitä haastateltiin sekä Ylen Sámi Radion lähetyksiin että pohjoismaiseen saamenkieliseen TV- uutislähetykseen. Norjan puolella ilmestyvät saamenkieliset sanomalehdet Aššu ja Min Áigi kirjoittivat hankkeesta.

⁹ Inarin kunnassa toimiva työryhmä, jonka päätavoite on päihteiden käytön kokeiluiän nostaminen

Ensimmäinen laajempi tiedottaminen suuremmalle yleisölle Virkus gilli – projektista oli Saariselällä Lapin sosiaaliturvan syyspäivillä syksyllä 2003. Tuolloin ilmestyivät myös hankkeesta kertovat artikkelit Sosiaaliturvalehdessä ja Sosiaali- ja terveysvietissä. Saamelaisalueen ja Itä-Lapin kuntien edustajille tiedotettiin Virkus gilli - hankkeesta Kylä Elämän Keskus- hankekokonaisuuden esittelyn yhteydessä Sodankylässä. Lisäksi hanke oli esillä Pohjois-Suomen alueellisilla järjestöpäivillä ja Ylläksellä sosiaalijazzeilla.

Paikallisella tasolla kylätapaamisissa ja eri seminaareissa hankkeen toimintaa esiteltiin useita kertoja. Kirjallisilla tiedotteilla tiedotettiin kyläläisille kummassakin kehittämiskunnassa sekä hankkeen alussa että aina kun uusi toiminta käynnistyi mm. kerhotoiminnat, netti-pisteen toiminta tai nuorten tapahtumat tai omaishoitajien leirit ja vanhusten juhlat.. Kyläkohtaiset ilmoitukset kulkivat ilmoitustaulujen ja postilaatikkotiedotteiden kautta. Kyläkokouksista ja muista pienimmistä tapahtumista ilmoiteltiin kohdekylien ilmoitustauluilla, ja kaikkiin talouksiin tiedotettiin erillisten tiedotteiden avulla. ”Puskaradio” oli yksi parhaista keinoista tiedottamisessa samoin kuin palautteissakin. Sámi Radion ja Lapin Radion menovinkkejä käytettiin hyväksi eri tapahtumien ilmoittelussa.

SámiSoster ry painatti erillisen esitteen Virkus gilli – projektista. Tätä esitettä jaettiin monissa eri yhteyksissä ja tapahtumissa. Esitettä oli jaossa mm. kohdekuntien sosiaalitoimistoissa, terveyskeskuksissa ja eri palvelupisteissä.

Maakuntalehdet Lapin Kansa ja Pohjolan Sanomat uutisoivat mm. Leppäjärvellä aloitettua kerhotoimintaa, Vanhusten viikon tapahtuma lokakuussa 2005 pääsi jopa näiden lehtien etusivuille. Vuoden 2006 alussa Enontekiöllä aloitti toimintansa paikallislehti Enontekiön Sanomat ja se mahdollisti tiedottamisen toiminnasta mm. lehden ”Muistilappu” – palstan kautta. Karigasniemen alueella tiedottamisessa käytettiin Inarilainen – lehteä.

Rahoittajalle projektista raportoitiin 3 kk välein annetuilla väliraporteilla, sekä vuosittain annetuilla vuosiraporteilla. SámiSosterin hallitus seurasi hankkeen etenemistä sekä raportoinnin että suullisten esittelyjen kautta.

Kummankin kunnan kehittämiskylissä järjestettiin kesäkuussa 2006 loppuseminaarit hankkeen toteutumisesta. Samoin hankkeen tuloksia esiteltiin Kylä Elämän Keskus- hankekokonaisuuden järjestämässä päätösseminaarissa Kemijärvellä 20.3.2006.

Hankkeesta on vuosittain tehty väliraportti ja hankkeen päätyttyä painatettu loppuraportti. Lisäksi hankkeen toiminnan ja tulosten esittely on julkaistu Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisussa ”Kylät muutoksessa – Hankkeet kylien hyvinvoinnin edistäjinä?”¹⁰

9. Virkus gilli - projektin tuloksia

Arvioitaessa Virkus gilli - projektin tuloksia on aluksi todettava, että hankkeen tehtävä oli haastava ja laaja, ja tuloksiakin syntyi monenlaisia ja monentasoisia. On tuloksia, jotka ovat näkyvissä välittömästi, ja tuloksia, joista syntyy jotain vasta tulevaisuudessa ja ovat nähtävissä tai aistittavissa vasta myöhemmin.

Välittömiä ja heti nähtäviä tuloksia syntyi konkreettisessa toiminnassa. Nuorten ja lasten kerhojen käynnistyminen kylillä, nuorten uimaretkien rahoituksen järjestyminen tai vanhusten kerhotoiminnan käynnistyminen olivat heti todettavissa. Näiden toimintojen avulla voitiin lisätä kyläläisten sosiaalista hyvinvointia. Konkreettisia ja nähtävissä olevia tuloksia ovat myös kyläyhdistysten toiminnan aktivoituminen ja kylätalotoiminnan käynnistyminen kehittämiskylissä. Ne olivat kyläläisten yhdessä toimimista parhaimmillaan. Vanhusten hyvinvointiin vaikuttavia asioita ovat mm. kuuluminen yhteisöön sekä itsensä tarpeelliseksi kokeminen. Karigasniemen koululla järjestetyt ahkku ja ádja- päivien toiminnassa vanhukset olivat ja ovat tärkeitä koko saamelaisyhteisölle ja nuorille. Heillä on perinne ja tieto, jota siirtää nuoremmille.

Tärkeitä tuloksia ovat myös mm. erilaisten kehittämistarpeiden esiin nostaminen ja vaikuttaminen julkisen sektorin päättäjiin. Nuorten erilaiset ongelmat olivat niin usein esillä tämän hankkeen aikana, että SámiSoster ry haki rahoitusta Nuorten Utsjoki-hankkeelle ja aloitti toiminnan toukokuussa 2006. Tavoitteena siinä on kehittää nuorten syrjäytymiskehityksen ehkäisemiseksi konkreettista toimintaa nuorten kanssa sekä kiinnittää huomiota nuorten asioihin kunnassa ja vaikuttaa aikuisiin nuorten hyvinvoinnin edistämiseksi. Erityisen ilahduttavana tuloksena voisi todeta myös Utsjoen kunnan päättäjien resursointia nuorisotyöhön v. 2006.

Virkus gilli - projektissa nousi esille tarve jatkaa edelleen kehittämistyötä vanhusten kotona asumiseksi ja toimintakyvyn ylläpitämiseksi sekä omaishoitajien jaksamiseksi.

¹⁰ Arja Kilpeläinen & Yrjö Nikunlassi (toim) Kylät muutoksessa– Hankkeet kylien hyvinvoinnin edistäjinä?

Tilanteen parantamiseksi SámiSoster ry haki rahoitusta Enontekiöllä toteutettavaan Birgen ruovttus - hankkeelle sekä kirkon yhteisvastuukeräyksen tuotosta rahoitusta mm. omaishoitajien leiritoimintaan.

Kylätoiminnan kannalta merkittävin tulos on kyläläisten aktivoituminen oman elinympäristön kehittämiseen, kylän me-hengen herääminen. Se oli pitkä ja monivaiheinen prosessi, jota voidaan ehkä kuvata myös uudenlaisen toimintamallin kehittymisenä. Projektin alussa ollut negatiivinen suhtautuminen kyläläisten keskuudessa muuttui ja kiinnostus projektia kohtaan lisääntyi projektin edetessä. Esimerkki toimintamallista, jolla kylän aktivoimista edistettiin, voisi olla *kyläkokous / nuortenilta*, jonka tarkoituksena oli saada kylissä asuvien ihmisten, niin lasten, nuorten ja aikuisväestön, ääni kuuluville. Näissä tilaisuuksissa kaikilla kylien asukkailla oli mahdollisuus saada *äänensä kuuluviin, esittää kehittämisehdotuksia ja puutteita*. Tämän jälkeen projektityöntekijät ja tiimi yhdessä tekivät *tarkennetut toimintasuunnitelmat*, joissa huomioitiin esiin nousseet ehdotukset.

Tämän vaiheen jälkeen oli prosessin tärkein osuus, joka myös osaltaan vaikutti kyläläisten aktivoitumiseen. Se osuus oli *nopea asioihin puuttuminen*. Virkus gilli - projekti ei voinut eikä toimintaan kuulunutkaan, järjestää kaikkea toimintaa, mutta Virkus gilli oli viestin viejä ja organisoija. Hanke oli kyllä myös toiminnan järjestäjä silloin kun se kuului järjestön toimialaan ja hankkeen toteuttamissuunnitelmaan. Virkus gilli - projekti pyrki vastaamaan kehittämistarpeisiin mahdollisimman nopeasti, *tuottamaan tietoa, viemään viestiä ja järjestämään oikeaa toimintaa*. Varsinkin lasten ja nuorten kohdalla tämäntyyppinen toiminta on ehdottoman tärkeää, koska vain tällä tavalla voidaan heille osoittaa, että myös lasten ja nuorten ääntä kuunnellaan ja heidän tarpeensa huomioidaan.

Toiminnan käynnistyttyä ja kylissä asuvien ihmisten sitouduttua toimintaan, on prosessin seuraavana vaiheena juurruttaa *toiminnat* osaksi arkipäivää. Juurruttamistyö olikin aloitettava heti kun toiminta alkoi. Jo alkupalavereissa pohdittiin, miten hommat jatkuvat projektin päätyttyä ja kuka tekee mitäkin. Koko toiminnan ajan oli kirkkaana mielessä kysymys, mitä jää kylään kun Virkus Gilli lähtee? Toimintojen kehittämisen kannalta oli myös tärkeää arvioida aikaan saatua toimintaa, ja sen vaikuttavuutta sekä toteutumista.

Kylän vireyttämisen prosessi eteni kuuntelemisen, kirjaamisen, pohdinnan ja yhteisen toiminnan kautta toiminnaksi, jota kokeiltiin, arvioitiin, kehitettiin, juurrutettiin ja toiminta jäi elämään kylille ja ihmisten arkipäivään.

Virkus gilli - projektin tuloksien syntymiseen vaikutti toimintamalliin kuuluvana laajapohjaisen yhteistyön kehittyminen. Tämän toimintamallin kehittäminen oli yksi tulos, joka vaikutti hankkeen lopputulokseen. Eri toimijoiden välistä laajapohjaista yhteistyötä kehitettiin tietoisesti suunnitelmalliseksi ja koordinoituksi, joten siitä syntyi toimintamalli, jossa kartoitettiin mahdolliset osallistujatahot jo suunnitteluvaiheessa. Mutta tämä verkostoitunut työskentely ei toimi ilman koordinoijaa. Monet eri toimijatahot kehittämiskunnissa ovat Virkus gilli - projektin aikana ja koordinoimana löytäneet toisensa ja puhaltavat yhteen hiileen yhteisten tavoitteiden saavuttamiseksi. Julkinen sektori ja kansalaisjärjestötoiminta ovat yhdessä saaneet jotakin oikeaa konkreettista toimintaa aikaan. Toimintamalli oli tulos, joka tuotti tuloksia. Kuvio yhteistyöverkostosta on liitteenä, liite 1.

Yhteistoiminnan tuloksina syntyivät mm. Enontekiöllä aloitetut, ja edelleen jatkuvat lasten ja nuorten kerhot, ikäihmisten päivätoiminta, omaishoitajien vertaistukitapaamiset ja uutena projektina eteenpäin kehittyvä ”Punaisen talon” – projekti, johon Kirkkohallitus on myöntänyt Enontekiön seurakunnalle tilojen käyttökustannuksiin avustusta. Punaisen talon projektissa on tarkoituksena useiden toimijoiden yhteistyönä kehittää kiinnostavaa toimintaa eri-ikäisille ihmisille syrjäytymisen ehkäisemiseksi. Mm. Virkus gilli- projektissa kehitetyt toiminnat jatkuvat niissä tiloissa.

Karigasniemen kylätalo – hanke on merkittävä tulos juuri kylässä tehdystä työstä, kyläläisten aktivoitumisesta ja halusta kehittää omaa elinympäristöä. Virkus gilli - projekti käynnisti keskustelun kylätalon tarpeesta, järjesti foorumin, missä asiaa voitiin tuoda esille ja keskustella sekä auttoi hankkeen konkreettisesti käynnistämiseksi. Kyläläisillä oli kehittämistarve, kehittämisidea, mutta tarvittiin liikkeelle sysääjä ja koordinoija. Kevään 2005 aikana Karigasniemen työntekijän työstämä kylätalo-hanke sai myönteisen rahoituspäätöksen, ja näin ensimmäinen jatkohanke syntyi jo ennen Virkus gilli – projektin päättymistä. Karigasniemen kyläyhdistys ry vastaa tämän uuden hankkeen toteuttamisesta ja toiminnasta. Virkus gilli – projekti poistui Karigasniemeltä, mutta kylään jäi toimitalo ja toiminnat sen ympärille.

SámiSosterin ja Microsoftin yhteinen it-alan hanke on omalta osaltaan lisännyt teknologia palveluita sivukylissä nettipisteiden kautta. Virkus gilli – projektin työntekijöiden saamenkielellä antama neuvonta ja opastus on lisännyt kyläläisten mahdollisuuksia käyttää internetin antamia palveluja. SámiSoster ry jätti tietokoneen Karigasniemen kyläyhdistykselle netti-pisteen käynnistämiseksi kylätalo Sáivuun.

Virkus gilli – projekti ei yksinomaan järjestänyt toimintaa, vaan työntekijät ovat toimineet organisaattoreina ja koordinaattoreina. Ovat saattaneet yhteen asioista kiinnostuneet ja päättävät tahot, luoden ja järjestäen mahdollisuuksia toteuttaa ihmisten toivomuksia ja tarpeita. Karigasniemellä on aloittanut projektin aikana toimintansa äiti – lapsi – piiri, joka jatkuu edelleen ja on yksi osa lapsiperheiden tukiverkostoa.

Raja-alue yhteistyössä selvitettiin Norjan Karasjoen nuorten klubin kanssa tehtävää yhteistyömahdollisuutta. Kunta järjesti myös Karigasniemen nuorille mahdollisuuden käyttää Karasjoen uimahallia.

Virkus gilli – projektin positiivisesta toiminnasta aktivoituivat myös Norjan Karasjoella eri tahot suunnittelemaan kylien kehittämishanketta, johon Suomesta kutsuttiin mukaan SámiSoster ry ja Karigasniemen kyläyhdistys ry. Jopa suunnitellun hankkeen nimi on johdettu meidän Virkus gilli – projektista. Syksyllä 2005 Karasjoella järjestettiin *Virkus sámi gilit* – hankkeen suunnitteluseminaari, johon SámiSoster ry:n ja Karigasniemen kyläyhdistys ry:n edustajat osallistuivat.

Enontekiöllä konkreettinen raja-alue yhteistyö on aloitettu projektin aikana järjestämällä vanhusten tapahtuman, johon osallistui ikäihmisiä niin Suomen kuin Norjan puolelta. Tätä yhteistyötä on tarkoitus jatkaa Enontekiön kunnan ja SámiSosterin muiden projektien yhteistyönä.

Virkus gilli – projekti oli esillä toimintakautensa aikana usein ja erilaisissa yhteyksissä. Tämän kaiken seurauksena saatiin levitettyä tietoa saamelaisten kulttuurista, kielestä, saamelaisten oikeuksista ja saamelaisten omakielisten palvelujen ja erilaisten tukitoimien tarpeista ja mahdollisuuksista.

Aktiivisen tiedottamisen ja laajan toimijaverkon vaikutuksesta Virkus gilli – projektin toiminta heijastui myös sekä kehittämiskuntien muihin kyliin, että muihin kuntiin. Inarin kylän nuoret ovat aktivoituneet oman kotikylänsä kehittämiseen ja tehneet

aloitteen kunnalle nuorten toimintojen kehittämiseksi. Inarin kunnan ikäihmiset ovat ottaneen SámiSoster ry:n yhteyttä Inarin kunnan alueen ikäihmisten kehittämistarpeista. Enontekiölläkin on otettu yhteyttä useasta eri kylästä esimerkiksi nuorten ja lasten toiminnan järjestämisestä ja Karesuvannon kylä Käsivarren alueen vanhusten ja lasten palvelujen kehittämisestä.

10. Toiminnan arviointia

Virkus gilli -projektin arviointi on suoritettu järjestön omana arviointina.

Yhteistyökumppanit ovat arvioineet toimintaa sekä kirjallisesti että suullisesti.

Peruskysymyksiä arvioinnissa ovat olleet projektin toimintatapojen tuloksellisuus ja vaikuttavuus syrjäkylien ihmisten hyvinvoinnin edistämisessä sekä kylien toiminnan aktivoinnissa.

Kolmivuotisen toiminnan jälkeen voidaan todeta, että kyläläisten hyvinvoinnin edistämiseksi tehtävä työ on ollut prosessi, joka on edennyt eri vaiheiden kautta toiminnaksi, joka edistää ihmisten arjen toimivuutta. Lisäksi on todettava, että kyläläisten aktiivisuus oman kylän ja alueen kehittämiseen on kokenut uuden tulemisen Enontekiöllä ja Utsjoella.

Toimintamalli, jossa lähtökohtana ovat syrjäkylän ihmisten tarpeet sekä toimintaympäristön antamat mahdollisuudet, on toimiva, jos kehittämistyötä tehdään yhdessä kyläläisten ja muiden toimijoiden kanssa. Ulkoapäin tuotu kehittämistarve ei juurru arkipäivän toiminnaksi.

Toiminnan onnistumista kuvaa parhaiten sekä kylissä että eri tahojen yhteistoiminnassa tapahtunut muutos Virkus gilli - projektin alussa ollut negatiivinen suhtautuminen kyläläisten keskuudessa muuttui ja kiinnostus projektia kohtaan lisääntyi projektin edetessä. Monissa palautteissa korostettiin Virkus gilli - projektin roolia käynnistäjänä ja innostajana ja todettiin, ettei ilman tätä projektia olisi syntynyt kaikkia niitä toimintoja, jota hankkeen aikana käynnistettiin. Laajapohjainen yhteistyö eri toimijoiden, kyläläisten, kuntien ja kolmannen sektorin välillä on lisääntynyt. Syntyneen toimijaverkoston sisällä tehdään yhteistyötä ja suunnitellaan uusia toimintatapoja. Projektin aikana toimintatavaksi kehittyi tapa kartoittaa mahdolliset osallistujatahot jo heti suunnitteluvaiheessa aikaisemmin toimineen ”kenelle mikäkin kuuluu” toiminnan sijaan. Tällainen vasta lyhyen aikaa kehitetty verkostoitunut työskentely ei kuitenkaan toimi ilman koordinoijaa.

Projekti pyrki toimimaan tapahtumien ja toimintojen organisaattorin roolissa kooten asioista kiinnostuneet ihmiset yhteen, ollen sanansaattajana kylien ja kuntien välillä sekä etsien mahdollisia yhteistyökumppaneita, ei niinkään yksinomaan järjestämään toimintoja itsenäisesti. Virkus gilli – projektin projektityöntekijät olivat oman kuntansa kehittämiskylien asukkaita, joten heillä oli helpompaa kuin ulkopuolisella viedä asioita eteenpäin kylillä. Heille oli tuttua kylien toimintakulttuuri sekä tiedossa kylien ”avainhenkilöt”. Osana kyläyhteisöä heillä oli ulkopuolista paremmat mahdollisuudet arvioida keinoja, joilla mahdollistetaan projektin etenemismahdollisuudet. Työntekijät reagoivat uusiin haasteisiin nopeasti ja kylien tarpeisiin pyrittiin vastaamaan projektin tavoitteiden ja toimintasuunnitelman puitteissa.

Aktiivisen tiedottamisen ja laajan toimijaverkon vaikutuksesta hankkeesta tiedettiin sekä kylillä että saamelaisalueella, mutta myös valtakunnallisesti. Useissa seminaareissa ja eri lehtien artikkelien välityksellä tietoa saamelaisen alkuperäiskansan kielestä ja kulttuurista sekä saamelaisten hyvinvointia edistävien toimien kehittämistarpeista lisätä tietoisuutta valtaväestön ja erityisesti asioista päättävien tahojen keskuudessa.

SámiSoster ry tunnetaan alueella hyvin ja sillä oli merkitystä projektin toteuttamisessa. Yhdistyksen vahva tuki työntekijöille oli tärkeää ja se helpotti uusien työntekijöiden työhön sopeutumista. SámiSosterin projektipäällikkö oli ollut mukana Kylä Elämän Keskus- hankekokonaisuuden suunnittelussa alusta asti ja kuului Virkus gilli -projektin tiimiin koko projektin toiminta-ajan. Näin työntekijöiden ja työnantajan välinen yhteys säilyi katkeamattomana koko ajan. Samalla myös alkuperäiset tavoitteet ja projektin eteneminen tavoitteellisesti oli helpompaa, vaikka projektityöntekijät välillä vaihtuivat. Toiminnan punainen lanka säilyi.

Alussa tehdyt toimintaympäristöjen kartoitukset ja kyläläisille tehdyt kyselyt osoittautuivat tarpeellisiksi, koska kyläsuunnitelmissa oli löydettävissä vain ne tiedot, jotka olivat kyläsuunnitelmia tehdessä ajankohtaisia ja tiedossa olevia. Tämän Virkus gilli – projektin kehittämistyön pohjaksi oli välttämätöntä saada juuri oikea-aikainen tieto kuntien sekä kehittämiskylien tilanteesta voidakseen edetä toiminnassa siten, että kehittämistyöstä olisi hyötyä kyläläisille. Kartoitusten yhteydessä nousi esille asioita, joita ei vielä projektin alkuvaiheessa tiedetty, mm. nuorten aloitteet ja lapsiperheiden

vertaistuen tarve, sekä eri elämäntilanteissa olevien perheiden ja omaishoitajien vertaistuen tarve.

Vaikuttavuutta arvioitaessa on tarkasteltava, mitä kylille jäi kun hanke loppui. Eikä yksinomaan kehittämiskyliin vaan koko alueelle. Alueelle jäi toimiva yhteistyöverkosto ja kehittämisen meininki ja paljon ideoita sekä ihmisten arkipäivää tukevaa konkreettista toimintaa.

Yhteistyöverkosto oli laaja kehittämiskyliä asukkaiden, kuntien viranomaisten ja muiden alueella toimivien projektien välillä ja verkosto ei kadonnut mihinkään. Verkoston osia jatkaa toimintaansa ja elää tarpeen mukaan, laajenee uusien toimijoiden myötä tai supistuu, kun osia putoaa pois. Mutta toimintamalli elää.

Enontekiöllä SámiSoster ry jatkaa vanhusten sosiaalisen hyvinvoinnin edistävää toimintaa yhteistyössä seurakunnan, kunnan ja eri järjestöjen kanssa. Toimintatupa, jossa eri-ikäiset ihmisten tapaavat toisiaan ja toimivat yhdessä on käynnistynyt ikäihmisten kerhotoiminnan myötä. SámiSoster ry yhdessä kirkon saamelaisyön kanssa kehittää toimintaa koko saamelaisalueelle vanhusten syrjäytymisen ehkäisemiseksi sekä omaishoitajien jaksamiseksi Virkus gilli - projektin kokemusten pohjalta.

Enontekiöllä lasten kerhot ja nuorten illat jatkavat toimintaa kyläläisten omin voimin myös projektin jälkeen. Ikäihmisten ohjattu vertaistoiminta sekä omaishoitajien vertaisryhmä, joita kehitettiin projektin viimeisenä varsinaisena toimintavuonna, jatkuvat Hetassa uusien projektien ja yhteistyökuvioiden vetäminä.

Virkus gilli - projektissa aloitettu Karigasniemen kylätalo-projekti on valmistunut ja kylätalo Sáivun avajaisia vietettiin 16.9.2006. Kyläläisillä on nyt kokoontumispaikka, jossa voi järjestää erilaista toimintaa. Toiminnan kehittämisestä vastaa Karigasniemen kyläyhdistys yhdessä muiden toimijoiden kanssa. SámiSoster ry:n aloittama ”tietoyhteiskunta kaikille” - oppimispiste jää kylätalo- Sáivuun kaikkien kyläläisten käyttöön.

Äiti – lapsi – piiri jatkaa toimintaansa ja se tukee osaltaan lapsiperheiden selviytymistä arjessa. Utsjoella SámiSoster ry yhdessä Utsjoen kunnan ja seurakunnan kanssa jatkaa tukitoimien kehittämistä syrjäytymisuhan alaisten nuorten tukemiseksi. Koululla aloitetut perinnepäivät jatkuvat Utsjoen vanhustenkotiyhdistyksen toteuttaman projektin vetäminä.

Mikä ei toteutunut ja miksi. Karigasniemen omaishoitajien vertaisryhmät ja sote-henkilöstön koulutus ei toteutunut Utsjoella. Vertaisryhmän toteuttaminen ei onnistunut Karigasniemellä, koska välimatkat olivat liian pitkiä ja liikenneyhteydet huonot. Lisäksi ja ehkä suurimpana esteenä oli se, että omaishoitajilla oli vaikeuksia hoidettaviensa hoitojärjestelyjen suhteen vertaisryhmään osallistumisen ajaksi. Toisaalta Utsjoellakin olisi kokoontumiset pitänyt järjestää kirkonkylälle, koska Karigasniemellä oli vain muutama omaishoitaja.

Omaishoitajien leireihin sen sijaan alueen omaishoitajat osallistuivat, koska muutaman päivän vapaan ajaksi oli helpompaa järjestää hoidettavalle joko paikka vuodeosastolle tai hoitaja kotiin.

Karigasniemen työntekijä vaihtui usein hankkeen aikana ja sillä oli osaltaan vaikutuksia kaikkien suunniteltujen toimintojen toteutumiseen. Virkus gilli -projektissa Karigasniemellä kylätalon suunnittelu priorisoitiin sillä hetkellä tärkeimmäksi tehtäväksi kylällä järjestettävien jatkotoimien vuoksi.

Kunnan sosiaalialan henkilöstölle suunniteltu koulutus Utsjoella jäi toteutumatta, koska kunnassa ei monien kiireiden ja työvoiman vähäisyyden takia voitu koulutusta käynnistää. Toisaalta on todettava, että kunnan henkilöstölle suunnattu koulutus ei kuulukaan järjestölle vaan koulutusorganisaatioille ja työnantajalle.

Raja-alue yhteistyön laajempaan kehittämiseen ei nähty tarvetta, koska Utsjoen kunta oli käynnistänyt raja-alue hankkeen v. 2005, jossa tavoitteena on kartoittaa yhteistyön esteet sosiaali- ja terveysalalla Suomen ja Norjan välillä, sekä tehdä tarpeelliset muutosehdotukset. SámiSoster ry:n edustaja on raja-alue hankkeen ohjausryhmässä. Virkus gilli – projektin suunnitteluvaiheessa ei vielä ollut tietoa Utsjoen kunnan hankesuunnitelmista. Virkus gilli - projektissa raja-alue työ kohdennettiin ihmisten välisen kanssakäymisen edistämiseen.

Virkus gilli - projektin onnistuminen näillä resursseilla, mitä hankkeessa oli, näyttää tällä hetkellä kaiken kaikkiaan hyvältä. Kehittämiskylissä on saatu aikaan konkreettisia tuloksia, jotka vaikuttavat kyläläisten hyvinvointiin kylillä, ja projektin alussa esiin nousseisiin ongelmakohtiin on pyritty vastaamaan. Tosiasiassa kaikki vaikutukset eivät vielä tässä vaiheessa näy ja lopulliset vaikutukset saattavat näkyä vasta vuosien päästä.

Hankkeen resursoinnista on todettava, että näin laajalla alueella ja laajojen tavoitteiden pohjalta toteutettava hanke olisi vaatinut jo alusta asti ja koko hankkeen ajaksi kaksi kokoaikaista työntekijää. Mikäli tämä olisi ollut mahdollista, olisi ollut helpompi rekrytoida työntekijöitä. Työparista olisi ollut myös työntekijöiden jaksamisen kannalta merkittävä etu, koska hankkeessa oli kaksi työntekijää yhtä aikaa vain lyhyitä aikoja ja heistäkin toinen vaihtui useampaan kertaan.

Kylä Elämän keskus – hankkeen vaikutusta Virkus gilli – projektiin voidaan arvioida lähinnä kehittämisen tukirakenteen kautta. Kehittämisen tukirakenne kokosi kaikki osaprojektit neljä kertaa vuodessa yhteen, ja voidaan todeta, että konkreettinen yhteistyö hankekokonaisuudessa olisi jäänyt ohueksi ilman tukirakennetta.

Koordinaatiohankkeen rooli jäi kokonaisuudessaan varsin epäselväksi. Osaltaan vaikutusta oli varmaan sillä, että Virkus gilli - projekti oli käynnistynyt ennen koordinaatiohanketta. Mutta suurempi vaikutus oli hankkeen käynnistymisvaiheessa tehty vähäinen yhteistyö. Aloitusvaiheessa käytiin vain vähäisiä yhteisiä keskusteluja koordinaatiohankkeen roolista, osahankkeiden ja koordinaatiohankkeen sekä osahankkeiden keskinäisestä yhteistyöstä. Oikeastaan jäi varsin epäselväksi millä keinoin koordinaatiohanke koordinoi. Yhdessä siitä ei tehty selvää suunnitelmaa ja se vaikutti hankekokonaisuuden toiminnassa. Vasta hankkeiden toimijoiden joissakin viimeisissä tapaamisissa puhuttiin asioista, joihin olisi pitänyt käyttää aikaa hankkeen alussa.

Näkyväksi koordinaatiotehtäväksi jäi koota yhteen osahankkeiden toimijat kehittämisen tukirakenteen tilaisuuksiin ja sopia käytännön asiat sen tiimoilta. Lisäksi koordinaatiohanke kokosi eri osaprojektien työntekijät yhteisiin tapaamisiin. Ne tilaisuudet Virkus gilli – projektin työntekijät kokivat antoisiksi, koska siellä voitiin keskustella yhteisistä ongelmista ja siellä sai heti palautetta työtovereilta. Yhteinen ryhmätyönohjaus sen sijaan oli irrallista, ja koska kaikissa osahankkeissa työntekijä vaihdoksia tapahtui, aikaa meni lähinnä uusien työntekijöiden esittelyihin.

Yhteistyökumppaneiden arvioita

Yhteistyökumppaneilta pyydettiin arvioita miten he kokevat Virkus gilli – projektin toiminnan, onko sillä ollut vaikutuksia yhteistyöhön ja onko saatu aikaan konkreettisia tuloksia. Samalla pyydettiin arviota, miten erilaiset projektit vaikuttavat kuntien vakituisen henkilökunnan työhön.

Yhteistyökumppaneiden vastaukset olivat yksinomaan myönteisiä suorastaan ylistäviä. Kiitosta saivat projektin aikaan saamia lasten ja nuorten kerhoja, ikäihmisten päivätoimintaa ja omaishoitajien vertaistukea. Monissa vastauksissa oli arvioitu, ettei ilman Virkus gilli - projektia olisi saatu aikaan näin laajalla joukolla toteutettuja toimintoja. Projektia arvioitiin erityisesti alullepanijana, ei niinkään toimintojen tuottajana.

Yhteistyön tärkeys nousi esille kaikissa palautteissa. Eri järjestöjen ja julkisen sektorin yhdessä aikaan saadut tukitoimet ja toiminnot koettiin arvokkaiksi. Verkostojen lisääntyminen ja sitä kautta lisäresurssien saaminen laajaan toimintakenttään koettiin positiivisena kehityksenä. Kuntien vastauksissa todettiin, että projekteissa pystytään panostamaan eri tavalla esimerkiksi ikäihmisten päivätoiminnan kehittämiseen ja omaishoitajien vertaistuen tarpeellisuuteen. Kehittämishankkeet tuovat toiminta-alueelleen uudenlaista sosiaalista pääomaa.

Karigasniemellä merkittävää oli Virkus gilli – projektin ja koulun sekä Magga – projektin välinen yhteistyö. Sukupolvien välinen toiminta koettiin tärkeäksi, ja siellä toteutettuja yhteistoimintapäiviä odotettiin kaikissa ikäryhmissä. Kylätalosuunnitelman konkretisoituminen hankkeeksi asti toi myönteistä ilmapiiriä kylälle, ja kyläläiset saivat tätä kautta oman mielipiteensä ja ideansa esille.

Karigasniemen kyläyhdistyksen puheenjohtaja totesi, ettei heille olisi kylätalo-hanketta syntynyt omin voimin. Enontekiöllä projektityöntekijän toimitila oli kunnanvirastotalolla ja se koettiin myös positiiviseksi asiaksi. Yhteistyö helpottuu kun ollaan fyysisesti samassa talossa, ja yhteydenotot helpottuivat huomattavasti.

Leppäjärveläinen nuori Marianne Laurila kirjoitti omana arvioinaan seuraavan laulun sanat:

Meidän kerho

Se missä kaikki viihtyy, missä riemu on rajaton.

Se missä meno onkin joskus aivan vallaton.

Se minne aina kiva tulla jälkeen koulunkin,

tiedäthän jo aiheen laulun, laulun yhteisen.

No se on kerho, meidän kerho.

Naurun, ilon, hymyjen, ystävien.

Lapset, nuoret kolmen kylän kiitoksensa antaa.

Leenalle ja vanhemmille korvaamattomille.

Ohjaajat plus kaikki muut, kiitos teillekin.

Ilman yhteistyötä ei meillä tätä ois.

No se on kerho, meidän kerho.

Naurun, ilon, hymyjen, ystävien.

Nyt jää tää kaikki hetkeksi, mut ehkä nähdään taas.

Ei vielä tietää kukaan voi, mitä tuo syksy.

Mut kiitos vielä kerran, Leena kiitos kovasti.

Tää on se meidän juttu, jokaiselle tuttu.

No se on kerho, meidän kerho.

Naurun, ilon, hymyjen, ystävien.

11. Yhteenveto

Virkus gilli – projekti ja koko Kylä Elämän keskus –hankekokonaisuus oli hankkeiden alkuvaiheessa iso möykky ja SámiSoster ry:llä näytti olevan edessä mahdoton tehtävä. Saamelaisalueelle ja Itä-Lapin kuntiin kohdistuva yhteinen hyvinvointipalvelujen kehittämiskokonaisuus oli suurten kysymysten edessä. Kulttuurilliset erot, pitkät välimatkat ja kehittämiskyliä monet erilaiset ongelmat toivat matkan varrelle paljon haasteita. Tyhjentyvien sivukyliä ihmisten saaminen mukaan, ja aktivoiminen oman kotiseudun ja alueen kehittämiseen, oli jo tavoitteenakin vaativa.

Kolme vuotta on suhteellisen lyhyt aika kehittää uusia toimintamalleja harvaanasutuilla alueilla ja monen erilaisen kulttuurin keskellä. Tavoitteiden saavuttaminen voi näkyä vasta usean vuoden jälkeen. Kuntien vähenevät resurssit palveluiden tarjonnassa tuovat paineita kolmannen sektorin tuottamien tukimuotojen suuntaan.

Virkus gilli – projektin aikana pyrittiin luomaan sivukyliä ihmisiin uskoa tulevaisuuteen, omaan elämiseen ja pärjäämiseen kotona myös kirkonkylän ulkopuolella. Samalla toteutettiin yhteistyötä eri toimijoiden kesken, luomalla uusia toimijaverkostoja. Järjestöjen ja projektien rooli selkeytyi kohdekunnissa, ja kolmannen sektorin tarpeellisuus huomioitiin.

Hyvinvointipalvelujen toimintamallien luomisessa löydettiin uusia näkökulmia monen eri toimijan verkostoista. Tietoisuus siitä, että laajapohjainen yhteistyö tuo uusia voimavaroja ja monipuolista näkemystä pienten kuntien ja sivukylien hyvinvointipalvelujen kehittämiseen, sai vahvistusta projektin etenemisen kautta. Ihmiset kylillä saadaan aktivoitumaan oman kylän kehittämiseen, mikäli löytyy innostaja, vetäjä ja koordinoija, joka itse jaksaa uskoa kylän elämiseen. Voimavaroja yhdistämällä saadaan oikeasti jotakin aikaan ja kylä voi olla vireä, jos kyläläiset niin haluavat.

Lähteet:

Arja Kilpeläinen, Yrjö Nikunlassi, (toim): Kylät muutoksessa – Hankkeet kylien hyvinvoinnin edistäjinä? Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisusarja 23

Sosiaali- ja terveysministeriön monisteita 1997:25 :Birge ja eale dearvan, saamelaisten sosiaali- ja terveyspalveluprojektin loppuraportti.

Harald Eidheim ja Vigdis Stordahl (toim.) : Kulturmöte og terapi i Sápmi

Saamelaisasiain neuvottelukunta 2001, Raportti Saamenkielisten peruspalvelujen toteutuminen saamelaisalueella

Saamelaiskäräjälaki 974/95

Sosiaali- ja terveysministeriö 2001, raportti: Omakielisten palvelujen turvaaminen sosiaali- ja terveydenhuollossa ja

Suomen perustuslaki 17.3 § ja 121.4

Painamattomat lähteet:

Sámisoster ry:n asiakirjat

Utsjoen kunnan perusturvajohtaja 2002: Utsjoen kunnan sosiaali- ja terveystoimen toiminnan, palveluiden, organisaation ja taloudellisuuden arviointi raportti vuodelta 2002.

SámiSoster ry: Virkus gilli – projektin raportit ja muistiot

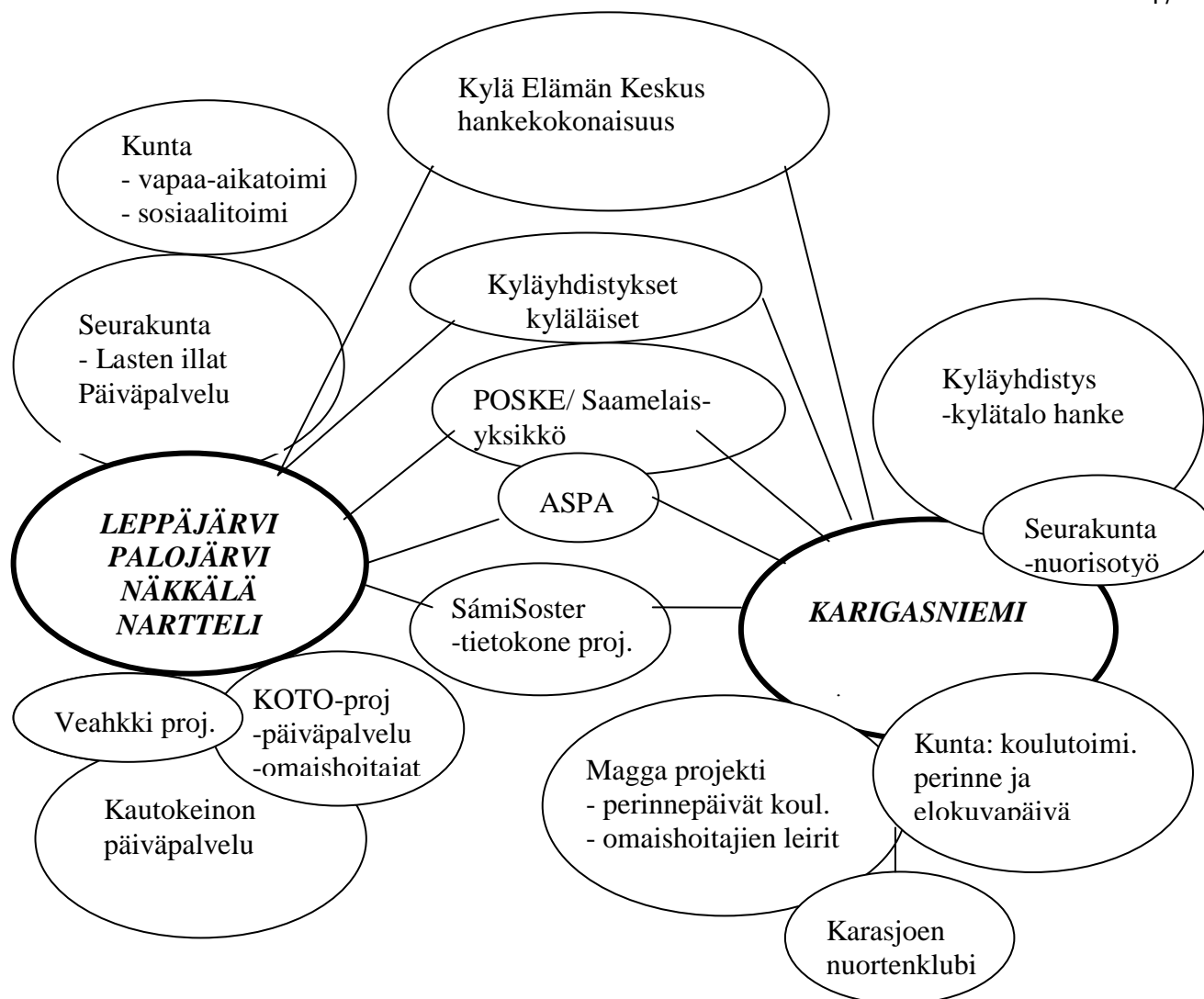
Enontekiön ja Utsjoen kuntien toimintakertomukset

Kehittämiskylien kyläsuunnitelmat

- Liitteet:**
- Virkus gilli – projektin yhteistyöverkosto liite 1
 - Alkukartoituksen kyselylomakkeet liite 2
 - Välikysely lomake liite 3
 - KehittämISRakenne liite 4

Liite 1.

VIRKUS GILLI-PROJEKTIN YHTEISTOIMINTAVERKOSTO

Liite 2.

KYSELYLOMAKE

Palojärvi - Näkkälä - Leppäjärvi 16.10.2003

Virkus gilli – Vireä kylä

– projekti

PALOJÄRVI- NÄKKÄLÄ- LEPPÄJÄRVI KYLIEN PALVELUT

Voit vastata tarvittaessa myös paperin taakse.

Rengasta ensin mistä kylästä olet:

- a) Palojärvi b) Näkkälä c) Leppäjärvi

1. Mitä hyvinvointipalveluita/palveluita mielestäsi kylässänne on?

2. Onko kylässänne tarpeeksi hyvinvointipalveluita/palveluita? Jos ei, niin minkälaisille palveluille olisi tarvetta ja minkälaisia palveluita pitäisi kehittää?

3. Mitä jo olemassa olevia palveluita kylässänne pitäisi kehittää ja miten?

4. Mitä muita tarpeita kylässänne on?

Voit vastata myös paperin taakse. Sähköpostilla voit myös lähettää vastauksia.

Kiitos vastauksistasi!

Sari Guttorm

Virkus gilli –projekti

gsm 0400- 775 860

e-mail: sari.guttorm@samisoster.com

SàmiSoster ry

PL 71, 99870 Inari

Tel 016 546 200, fax 016- 546 201

www.samisoster.com

Liite 2.

KYSELYLOMAKE

Karigasniemi syksy 2003

SAMISOSTER RY

Virkus gilli – Vireä kylä – projekti

Virkus gilli – projekti on saamelaisalueelle sijoittuva hyvinvointipalveluiden kehittämishanke. Kehittämiskylinä ovat Enontekiön kunnasta Palojärvi – Näkkälä –

Leppäjärvi ja Utsjoen kunnasta Karigasniemi. Tavoitteena olisi tuottaa kyliin uudenlaisia ja toimivia palveluja, jotka auttavat kylän vireänä pitämisessä.

Projekti on 3-vuotinen osahanke laajemmasta kokonaishankkeesta, jossa yhteistyötahoina **SàmiSoster ry**: n kanssa ovat Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen Lapin toimintayksikkö, Sosiaaliturvan keskusliitto, Lapin sosiaaliturvayhdistys ry, Nuorten ystävät ry ja SPR Lapin piiri.

Ole ystävällinen ja vastaa kyselyyn, jotta saamme tietoa kylänne hyvinvointipalveluiden tarpeista!

KARIGASNIEMEN KYLÄN PALVELUT

Voit vastata tarvittaessa myös paperin taakse.

1. Mitä hyvinvointipalveluita / palveluita mielestäsi kylässänne on?

2 Onko kylässänne tarpeeksi hyvinvointipalveluita / palveluita? Jos ei, niin minkälaisille palveluille olisi tarvetta ja minkälaisia palveluita pitäisi kehittää?

3 Mitä jo olemassa olevia palveluita kylässänne pitäisi kehittää ja miten?

Voit vastata myös paperin taakse. Kiitos vastauksistasi! Ole ystävällinen ja palauta paperi Karigasniemen terveystalolle palautus laatikkoon. Myös sähköpostilla voit lähettää vastauksia.

Yhteystiedot:

Sari Guttorm

Virkus gilli -projekti

gsm 0400- 775 860

e-mail: sari.guttorm@samisoster.com

SàmiSoster ry

Tel 016 546 200, fax 016- 546 201

www.samisoster.com

PL 71, 99870 Inari

Liite 3.

VÄLIKYSELY LOMAKE**SAMISOSTER****RY**

Virkus gilli – Vireä kylä –

projekti

Virkus gilli –projekti on saamelaisalueelle sijoittuva hyvinvointipalveluiden kehittämishanke. Kehittämiskylinä ovat **Enontekiön kunnasta Palojärvi – Näkkälä – Leppäjärvi – Nartteli** ja Utsjoen kunnasta Karigasniemi. Tavoitteena on tuottaa kyliin uudenlaisia ja toimivia palveluja, jotka auttavat kylän vireänä pitämisessä.

Projekti on 3-vuotinen osahanke laajemmasta hankekokonaisuudesta, jossa yhteistyötahoina *SámiSoster ry*: n kanssa ovat Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen Lapin toimintayksikkö, Sosiaali- JA terveysturvan keskusliitto, Lapin sosiaaliturvayhdistys ry, Nuorten ystävät ry, Lapin Yliopiston sosiaalityönlaitos ja SPR Lapin piiri.

Virkus Gilli -projekti toimii **31.12.2005 asti**. Kyselyllä haluamme kartoittaa, miten projekti on edennyt, ja mitä vielä voitaisiin järjestää tämän projektin aikana.

Ole ystävällinen ja vastaa kyselyymme. Jos vastaukseen varattu paikka ei riitä, jatka vastauksia toiselle puolelle paperia!

1. Miten Virkus Gilli projektin toiminta on näkynyt alueella?

2.a) Onko Virkus Gilli projekti tuonut vireyttä kyliin?

Kyllä Ei

2.b) Jos vastasit kysymykseen kyllä, niin miten tämä ilmenee? Jos vastasit ei, niin miksi ei?

3.a) Oletko osallistunut projektin järjestämiin tapahtumiin?

- Kyllä Ei

3.b) Jos vastasit kysymykseen kyllä, niin mihin olet osallistunut? Jos vastasit ei, niin miksi et ole osallistunut?

5. Jos projekti ei olisi toteutunut, millaisia palveluita kylillä olisi? Millainen kylä olisi?

6. Millä tavalla kyliä voitaisiin vielä kehittää projektin aikana?

PALAUTA KYSELYT LEPPÄJÄRVEN KOULULLA OLEVAAN LAATIKKOON TAI
POSTITSE OSOITTEESEEN Virkus gilli –projekti, Leena Palojärvi, Ounastie 165, 99400
Enontekiö

- tarjouksesta erillinen liite keskustelun pohjaksi

RAKENNE:

Kehittämistä tukeva toimintarakenne kattaa projektin kaksi viimeistä vuotta 2004–2005. Se koostuu kahden päivän kokonaisuuksista, joista kaksi ajoittuu keväälle ja kaksi syksylle = 8 päivää/vuosi.

Ensimmäinen päivä on teoriapainotteinen ja toinen projektityöskentelyyn keskittyvä, jossa osahankkeiden ja kokonaishankkeen keskeisiä kysymyksiä, pulmakohтия, toimintatapoja jne. työstetään. Asiantuntija-alustukset, vertaisoppiminen ja välitehtävät tukevat kehittämistyön etenemistä.

Vuoden 2004 ajankohdat ja paikkakunnat:

viikko 11	11-12.3.2004 (to-pe)	Sodankylä
viikko 18	29-30.4.2004 (to-pe)	Rovaniemi
viikko 37	15-16.9.2004 (to-pe)	Salla
viikko 46	11-12.11.2004 (to-pe)	Saariselkä

(Vuoden 2005 tarkemmat ajankohdat sovitaan myöhemmin)

